

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Vzájemná interpretace křesťanství
a buddhismu v pohledu Paula Williamse
a Thich Nhat Hanha**

The Interaction between Christianity and Buddhism according to
Paul Williams and Thich Nhat Hanh

Libuše Weinerová

Katedra religionistiky
Vedoucí práce doc. ThDr. Ivan Štampach
Studijní program Teologie (B6141)
Studijní obor Evangelická teologie

Praha 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Vzájemná interpretace křesťanství a buddhismu v pohledu Paula Williamse a Thich Nhat Hanha* napsal/a samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne 31. 12. 2021

Anotace

Předkládaná bakalářská práce nese název „Vzájemná interpretace křesťanství a buddhismu v pohledu Paula Williamse a Thich Nhat Hanha“.

První část práce je zaměřena na stručné představení buddhismu. Jsou zde objasněny i základní pojmy z této problematiky. Dále je zde uveden úvod do mezináboženského dialogu. Cílem bylo představit nejdůležitější přístupy k mezináboženskému dialogu a stručně popsat nejdůležitější historické milníky. Je zde představena kniha Mnich a Lama, která se snaží definovat rozdíly mezi křesťanstvím a buddhismem a hledá možnosti, jak vést mezináboženský dialog.

Druhá část práce se zabývá představením knihy Thich Nhat Hanha – Živý Buddha, živý Kristus a knihy Paula Williamse – Neočekávaná cesta. U každého autora je předložen jeho stručný životopis, který pomůže pochopit jeho postoj, který má k buddhismu a křesťanství.

Ve třetí části jsou porovnány obě knihy z hlediska přístupu autorů ke stěžejným tématům. Thich Nhat Hanh se ve své knize snažil najít body, které jsou víceméně podobné jak v buddhismu, tak i křesťanství. Chtěl ukázat, že křesťanství a buddhismus mají k sobě blízko. Naopak Paul Williams ve své knize ukazuje ty body, které jsou si jenom zdánlivě podobné.

Klíčová slova

Buddhismus, křesťanství, mezináboženský dialog, Paul Williams, Thich Nhat Hanh

Summary

The proposed bachelor thesis is entitled: „The Interaction between Christianity and Buddhism according to Paul Williams and Thich Nhat Hanh“.

The first part of this thesis gives an introduction of Buddhism. It also clarifies the basic terminology from this field. There is an instruction to interreligious dialogue. The goal was to introduce the most important approaches to interreligious dialogue and the most important historical milestones. There is an introduction of the book *The Monk and the Lama*, which tries to define the differences between Christianity and Buddhism and searches possibilities how to engage in interreligious dialogue.

The second part of this thesis deals with the T. N. Hanh's book's presentation "Living Buddha, Living Christ" and P. Williams's book's "Unexpected way. On converting from Buddhism to Catholicism." There is the short biography of each author, which helps to understand their stances on Buddhism and Christianity.

In the third part there are both books compared in terms of both author's attitudes to the main topics. T. N. Hanh tried to find the points of Buddhism's and Christianity's similarities. He wants to prove that Christianity and Buddhism are close to each other. On the contrary P. Williams points to seemingly similar topics in his book.

Keywords

Buddhism, Christianity, Interreligious dialogue, Paul Williams, Thich Nhat Hanh

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu bakalářské práce doc. ThDr. Ivanu Štampachovi za odborné vedení práce a za podporu a trpělivost při jejím vytváření. Děkuji také PhDr. Pavlu Štikovi z buddhistické obce Bodhi Path Praha za poskytnutí literatury a dalších podkladů a materiálů k tomuto tématu se vztahujících, možnost konzultací a osobních setkání za účelem diskuse o řešeném problému. Děkuji za jejich čas, který mi věnovali. V neposlední řadě patří obrovské poděkování mé rodině, bez které bych tuto práci nemohla dokončit.

Obsah

Úvod.....	8
1 Buddhismus	10
1.1.1 Historie buddhismu	10
1.1.2 Vysvětlení důležitých pojmů v buddhismu	10
1.1.3 Historický průběh Buddhova života	11
1.1.4 Bráhmánistické naukové pozadí	12
1.2 Smysl a cíl Buddhova učení	13
1.2.1 Ilustrace Buddhovo učení	14
1.2.2 Čtyři pravdy vznešených a osmidílná stezka	15
1.2.3 Rozprava o definování ne-Já.....	19
1.2.4 Závislé vznikání	20
1.2.5 Karma.....	21
1.2.6 Buddhův vesmír	21
1.2.7 Meditace.....	22
1.2.8 Buddhistická etika.....	23
1.3 Druhy buddhismu.....	24
1.3.1 Théraváda (malá cesta)	24
1.3.2 Mahájána (velký vůz, velká cesta).....	25
1.3.3 Vadžrajána/mantrajána (diamantová cesta).....	25
2 Mezináboženský dialog	26
3 Mnich a lama	31
4 Živý Buddha a živý Kristus	34
4.1 O Autorovi.....	34
4.2 Kniha živý Buddha a živý Kristus.....	35
4.2.1 Buď tich a věz.....	35
4.2.2 Bdělost a svatý duch	36
4.2.3 První večere	38
4.2.4 Živý Buddha a živý Kristus	39
4.2.5 Praktikující komunity	41
4.2.6 Srdce plné míru.....	42
4.2.7 Pro možnou budoucnost	43

4.2.8	Hledání útočiště	45
4.2.9	Druhý břeh	46
4.2.10	Víra a praxe	48
5	Komentář ke knize T.N. Hanha	50
5.1	Přítomný okamžik	50
5.2	Chléb, který jíme, obsahuje celý vesmír	51
5.3	Živý Buddha, živý Kristus	52
5.4	Praktikující komunity	53
6	Neočekávaná cesta.....	54
6.1	O autorovi.....	54
6.2	Neočekávaná cesta	55
6.2.1	Úvod.....	55
6.2.2	Bůh, buddhismus a morálka.....	56
6.2.3	Vzkříšení	65
6.2.4	Katolictví	66
7	Porovnání knih.....	68
7.1	Mezináboženský dialog	68
7.2	Existence Boha	69
7.3	Přítomnost Buddhy/Ježíše v nás	69
7.4	Církev/buddhistická komunita.....	70
7.5	Práce pro svět.....	70
7.6	Práce pro mír, blaho lidstva	71
7.7	Život po smrti, karmový zákon	71
7.8	Cesta víry	72
7.9	Existence utrpení/otázka hříchu.....	72
7.10	Osvobození/spása.....	73
8	Závěr.....	74
	Seznam literatury	76

Úvod

Buddhismus a křesťanství jsou dvě náboženství, ke kterým se hlásí stovky milionů lidí. Obě existují déle než tisíc let. Dalo by se říct, že obě vycházejí z jiných náboženství. Křesťanství má své kořeny v židovství a buddhismus má své kořeny v indických náboženských tradicích. Obě jsou rozšířená po celém světě a stále si získávají nové následovníky. Vzhledem k tomu, že buddhismus je oblíbený i v Evropě, je potřeba, abychom ho, my křesťané, lépe pochopili. Rozuměli tomu, jak se tato náboženství navzájem interpretují. Abychom mohli o buddhismu vést dialog, je potřeba ho opravdu poznat, akceptovat jako partnera v dialogu. K tomuto porozumění slouží především první kapitola, která se snaží ve velmi zkrácené podobě představit buddhismus tak, aby mu čtenář trochu porozuměl a nadále se dokázal orientovat v pojmech, které se vyskytují dále v práci a s kterými pracují jak Paul Williams tak i Thich Nhat Hanh.

V čem je jejich přístup odlišný? Jak se od sebe tato náboženství liší? Jsou zde nějaké společné prvky? Můžeme si z buddhismu něco jako křesťané vzít? Jak na buddhismus a křesťanství hledí autoři Paul Williams a Thich Nhat Hanh? Jak se odlišuje jejich vnímání? Jak je odlišný přístup buddhistického mnicha, který pohlíží na křesťanství svým pohledem, oproti přístupu katolíka, který byl ovšem buddhistou?

Jsem si vědoma, že se jedná o pohled pouze dvou autorů. Existují samozřejmě i další interpretace. Ukázkou jiné interpretace v této práci zastupuje kniha Mnich a lama, která je rozhovorem otce Roberta le Gall s lamou Džigme Rinpoče, který vedl Frédéric Lenoir.

V této práci umožňuji nahlédnout pod pokličku obou náboženství, o jejich vzájemnou interpretaci, o hledání cesty křesťanské účasti v dialogu s buddhismem. Ta bude posouzena na základě děl výše zmiňovaných autorů. Buddhismus je rozpracován v samostatné kapitole. Křesťanskou teologickou reflexi předpokládám. V práci vycházím ze standartní znalosti křesťanské pramenné literatury, nauk, obřadů, etiky a organizace.

Základem křesťanství je láska. Láska, která na jednu stranu směřuje od Boha k nám. Tato jeho láska se nám ukázala v té největší formě, ve které mohla. Spocívá v životě a smrti Ježíše Krista. V tom, že se Ježíš stal opravdu člověkem,

přijal všechna omezení, zřekl se možností, které měl jako Bůh. Jen z toho důvodu, aby mohl člověku vrátit jeho důstojnost. Díky sjednocení Božského a lidského v Kristu se otevřela cesta pro obnovení našeho lidství, povznesení do stavu, který pro nás Bůh zamýšlel již při stvoření světa a o které člověk přišel díky svému hříchu. Ježíšovo ukřižování bylo vrcholem sebedarující lásky. Byl to Ježíš, který byl poslušný Otcovu plánu až do konce. Tím vším se měla jen ukázat jeho hluboká láska k nám jako ke svému stvoření.

Na druhé straně je to láska, která směřuje od nás k ostatním. Láska, která je zakotvena v Ježíši. Jen díky Ježíši si dokážeme všimnout druhých lidí, nabídnout jim to, co potřebují. Ne nadarmo je Desatero Božích přikázání i Ježíšovo přikázání o lásce, i když se to třeba v případě Desatera tak úplně nezdá. Desatero určuje náš vztah k Bohu a k lidem. Učí nás, jak máme milovat Boha a jak milovat druhé, jak jim dát svobodu, jak respektovat jejich práva. A Ježíšovo přikázání, abychom milovali druhého jako sami sebe, to není nic jiného než čistá láska. Myšlena je láska, která nezná hranic. Láska, která staví na první místo druhého člověka a ne nás. Láska z nás dělá jiné lidi.

Láska/soucítí je vlastně společný prvek, který má buddhismus s křesťanstvím.

Pro lepší přehlednost a orientaci v textu je první uvedení pojmů z jednotlivých náboženství uvedeno s uvozovkami.

1 Buddhismus

1.1.1 Historie buddhismu

1.1.2 Vysvětlení důležitých pojmů v buddhismu

Slovo „buddhismus“ je odvozeno od jména Buddha, což znamená „probuzený“. Slovem Buddha se nerozumí jen jeden člověk, ale každý, kdo kompletně došel k poslední pravdě věcí a tím se jednou provždy osvobodil od všech forem strasti. Ostatní žijí ve zmatcích, v nevědomosti. Primární nevědomostí je lpění na iluzorním egu. Z důvodu lpění na egu jsme nešťastní a trpíme. Koncovkou –ismus označujeme systém praktik, zkušeností atd., u kterých se domníváme, že pochází od Buddha. Buddha se dokázal osvobodit od strasti („dukkha“) a zklamání pramenících ze života ve zmatku a nepochopení pravé povahy věcí, navíc prohlédl iluzorní povahu ega. Pochopení věcí takových, jaké skutečně jsou, a způsob, jak toto pochopení integrovat do živoucí zkušenosti, je „dharma“, neboli Buddhovo učení. Pojem dharma má ale – kromě učení – mnoho dalších významů např. jím rozumíme také řád (zákonitost), v kterém se uskutečňuje dění na světě a označuje také každý individuální existenční element, z kterého je utvořen svět.^{1,2}

Pojmem „sangha“ rozumíme buddhistickou obec. Tato obec se různými způsoby a na různých úrovních snaží dodržovat a pěstovat dharmu. Důležitější než víra je poznání, přímý vhled.³

Pojmem „śāsana“ označujeme vlastní učení buddhismu. Dharma je součástí tohoto učení a je složena z Buddhovo učení, z pravd o tom, jaké věci skutečně jsou. Dharma je považována za absolutně objektivní pravdu.⁴

---

¹ WILLIAMS, Paul a Anthony TRIBE. *Buddhistické myšlení: úplné uvedení do indické tradice*. Praha: ExOriente, 2011. Religionistická knihovna) str. 14 - 15

² KÜNG, Hans a Heinz BECHERT. *Křesťanství a buddhismus: na cestě k dialogu*. Praha: Vyšehrad, 1997. Světová náboženství. str. 39

³ Williams & Tribe str. 15

⁴ Williams & Tribe str. 20

1.1.3 Historický průběh Buddhova života

Jeho pravé jméno zní Siddhártha Gautama, pocházel z šlechtické republiky Šákjů. Jeho život začal v jižním Nepálu na úpatí Himálaje. Jeho otcem byl Šuddhódana, který byl hlavou jedné z rodin, které společně spravovaly republiku v indicko-nepálském pohraničí. Patřil ke kastovní skupině šlechty („kšatrijů“). Gautama se oženil s Jašódharou a měli spolu syna Ráhulu. Jednoho dne spatřil nemocného člověka, starce a mrtvolu. Tento zážitek ho velice ovlivnil, protože si uvědomil, že ani bohatství či moc jeho ani jeho blízké neochrání před nemocí, stáří a smrtí. Ve svých 29 letech se uchýlil do ústraní a jako asketa se snažil přijít na to, jakým způsobem může sebe i ostatní vysvobodit ze strastí. Protože žádný z učitelů mu nemohl dát uspokojivé odpovědi, uchýlil se k přísnější askezi s extrémním půstem a nebezpečnými dechovými cvičeními. To všechno ho přivedlo až na okraj smrti, ale ani to mu neposkytlo ty správné odpovědi na jeho otázky. Po šesti letech hledání pravdy se vzdal extrémní askeze, protože nahlédl, že extrémy se poznání nedobere. S tímhle nastavením se rozhodl usednout pod strom, odhodlaný tam buď dosáhnout plného poznání, nebo tam zemřít.

Poznání dosáhl na břehu řeky Nairañžany. Stalo se to, když seděl pod stromem. Náhle se mu v hluboké meditaci podařilo odstranit poslední závoje zatemňující jeho mysl, načež uviděl pravdu, cestu k vysvobození a její realizaci. Tímto se stal Buddhou a dosáhl nirvány.^{5,6}

Později začal předávat tuto pravdu dalším lidem. Vydal se na cestu do Váránasí (Benáresu). Zde potkal pět potulných asketů, kteří byli jeho bývalí společníci na cestě přísné askeze, kterým ve svém „váránaském kázání“ odhalil svou nauku podle schématu „čtyř posvátných pravd“. Vlivem jeho učení těchto pět také definitivně zrealizovalo, jak se věci mají, prohlédli iluzi ega. Dosáhli stavu Arhata, vysvobození ze samsáry (koloběhu utrpení).⁷ Tím položil základ řádové obce buddhistických mnichů a mnišek, sanghu. Sanghu teoreticky tvoří

---

⁵ Kung & Bechert str. 23 - 25

⁶ Williams & Tribe str. 33

⁷ Je potřeba si uvědomit, že je rozdíl mezi pohledem na plné buddhovství a arhatstvím v různých tradicích.

všichni, kdo přijali trojí útočiště (v Buddhovi, Dharmě a Sangze), i když prakticky se tak říká mnichům a mniškám. Dalších 45 let putoval po oblastech Uttarpradéše a Biháru, kde vyučoval. Když byl v Kušinagaře, otrávil se jídlem a zemřel ve věku 80 let. Přesné datum jeho smrti není známé, ale většina se shodla na roce 486 nebo 480 př. Kr. Vzhledem k tomu, že dosáhl úplného vyhasnutí, z něhož už neexistuje žádného znovuzrození, vstoupil do „parinirvány“.⁸ Vyhasnutím se rozumí, že vyhasnou, vyvanou příčiny pro znovuzrození v samsáře (připoutanost), protože Buddha nahlídne, že tu není žádná primární příčina připoutanosti – ego. Po vyvanutí zůstane dokonalá blaženost, vševědoucnost, všeobjímající láska. Buddha realizuje tzv. „dharmakáju“.

1.1.4 Bráhmánistické naukové pozadí

Buddhismus vznikl v kulturním kontextu Indie. První Buddhovi vyznavači byli i „šramani“, potulní kazatelé a asketi, tedy ti, kdo se zřekli společnosti. Původní indické náboženství se vyznačovalo především hospodářským zaměřením. Své kořeny mělo v praktikách Áryů, kteří vytvořili nejstarší texty indického náboženství „védy“. Vědy se vyvíjely a postupně se vytvořily 4 sbírky: Rgvédu, Sávavédu, Jadžurvédu a Atharvavédu. Tyto sbírky se dále rozdělovaly na sbírky hymnů (sanhity), rituální příručky (bráhmany), lesní knihy (áranjaky) a upanišady. Jejich náboženství se zakládalo především na obětech a příručky jim poskytovaly potřebné pokyny pro provádění těchto obětí. Účelem náboženství bylo poznat sebe sama. Tím, že člověk ovládne sama sebe, pozná se a ovládne vše. K prosperitě vede provádění obětí a plnění společenských povinností. Ale pořád zde platil zákon „znovuumírání“. Vznikla zde skupina lidí, kteří hledali cestu, jak by se vysvobodili z tohoto koloběhu znovuumírání. Tou skupinou byli právě šramani, odpadlíci. Bráhmani byli naopak rituálně čistí, již se tak narodili, i když o svoji čistotu museli usilovat. Mimo bráhmany existovaly ještě další 3 skupiny stavů (varn): bojovníci (Kšatrijové), vytvářeči bohatství (Vaišjové) a ostatní (Šúdrové). V Buddhově době, kromě těchto čtyř varn,

---

⁸ Kung & Bechert str. 25 - 26

nejspíš existovalo ještě další sociální rozvrstvení. Dharmou se v té době rozumělo to, co je a co, by mělo být, ale byl to i objektivní řád vesmíru. Dharma nebyla stvořena, byla zde a lidé ji měli jen objevit. Člověk má za úkol žít v souladu se svým stavem a životním stupněm, tím je v souladu s objektivním řádem věcí, tedy dharmou. Mimoto by se člověk měl snažit ukáznit své tělo, překonat své tužby. Z tohoto vedla myšlenka, že kořenem ke znovuzrození je tvrdá askeze, odchod ze společnosti do bezdomoví. Cílem bylo narodit se ve vyšších sférách existence jako Brahma. K tomu vedlo i změnění stavu vědomí soustředěním a meditačními praktikami.⁹

1.2 Smysl a cíl Buddhova učení

V různé literatuře se můžeme setkat s názorem, že buddhismus není náboženství, ale filozofie. Tento názor není úplně přesný, protože filozofie se pokouší vysvětlit nějaké skutečnosti. Buddhismus vysvětluje svět, tedy popis jeho podstaty, fungování, jako zásadní pro individuální cestu. Tato cesta se skládá ze tří pilířů – „vinaji“ (etiky), „sútry“ (meditace), „abhidharmy“ (pohledů/vidění světa). Předmětem buddhistického učení je jen individuální cesta vedoucí k vysvobození, k nirvāṇě, k překonání strasti. To vytváří cestu vedoucí ke spáse. Cílem buddhismu je tedy vysvobození, soteriologický cíl. Přináší osvobození, svobodu od stavů a zkušeností považovaných za negativní, nepříjemné a nežádoucí (výše zmíněné dukha). Buddhista pracuje jen se svojí myslí, přeměňuje negativní mentální stavy na pozitivní. Aby člověk viděl věci takové, jaké jsou, mají mu pomoci „tři tréninky“ a to právě ve výše zmíněné meditaci v etice/jednání, meditaci, pohledu. Proto, aby člověk dosáhl cíle, jsou zapotřebí všechny tři. Když by se člověk nechoval eticky, dosáhne špatné karmy, která mimo jiné zatemňuje mysl, tedy bude mít překážky v meditaci. Z druhé strany je meditace důležitá pro zklidnění mysli, aby mohla nahlédnout podstatu věcí/sebe/ega. K tomu všemu je zapotřebí i teoretická průprava – správný náhled hluboce integrovaný do žité zkušenosti. Buddhistické učení je podobné filozofickému dialogu, kdy se snaží vyvolat ve svém partnerovi poznání.

---

⁹ Williams & Tribe str. 21 - 32

Buddhisté nemají povinnost věrnosti jednomu bohu, mohou přinášet oběti i jiným bohům.^{10,11}

Buddhistou se člověk stane, když se ve formulaci třikrát uchýlí k „trojímu útočišti“ (viz začátek kapitoly). Nejvyšší duchovní útočiště je Buddha, který je v tomto pojetí konečným místem bezpečí. Buddha se osvobodil od strasti a zklamání. Druhým útočištěm je dharma (učení, jak dosáhnout buddhovství) a posledním útočištěm sangha (společenství praktikujících).¹²

Až po několika stoletích bylo Buddhovo učení uspořádáno do kánonu. Těchto kánonů existuje více, podle jednotlivých buddhistických škol, jsou zapsány v různých jazycích. V původním indickém jazykovém znění je „pálijský kánon“ a „théravádová škola“. Pálijský kánon obsahuje tři oddíly (koše – Tripataka, Tipitaka). Prvním z nich je „Vinajapitaka“, která se zabývá otázkou klášterních pravidel. Druhým je „Suttapitaka“, což je oddíl obsahující rozpravy. Klasicky je tento oddíl rozdělen ještě do čtyř knih, které se nazývají „nikáje“: Dígha-, Madždžhima-, Samjutta- a Anguttaranikája. Obsahuje také doplňkové sbírky Khuddakankája. Posledním oddílem je „Adhidhammapitaka“, která se skládá ze sedmi knih, v kterých jsou uvedeny některé speciální náměty, které se nehodily do ostatních dvou knih např. problémy příčinnosti, odhalování dynamické povahy věcí, otázky mravního chování.¹³

1.2.1 Ilustrace Buddhovo učení

Buddha na nich chtěl vysvětlit, že na některé otázky nelze odpovědět dříve, než se tazatel procvičí v dharmě. Jednou z těchto ilustrací byla ilustrace o šípů: *„Nenechám si vytáhnout šíp, dokud nebudu vědět, zda mě zasáhl válečník, bráhman, obchodník nebo sluha, dokud nebudu znát jeho jméno a příjmení (...) a jaký přesně je hrot šípu.“*¹⁴ Tento člověk by zemřel dříve, než by se to všechno dozvěděl. Tato ilustrace slouží k zobrazení toho, že člověk, který zanedbává

---

¹⁰ Kung & Bechert str. 27 - 28

¹¹ Williams & Tribe str. 16 - 19

¹² Williams & Tribe str. 15 - 16, 20

¹³ Williams & Tribe str. 41

¹⁴ Aikido. (29. 12. 2020). Buddhismus. Načteno z Aikido Klub Praha: <http://www.aikido-klub-praha.cz/zajimavosti/zajimave-veci/buddhismus/>

praxi vedoucí k vysvobození zahyne v nevědomosti. Podle Buddha je jed mylný názor, nevědomost, život je nevyléčitelnou nemocí.¹⁵

Druhou ilustrací je obraz voru a hada. Tato ilustrace je součástí rozpravy o přirovnání k vodnímu hadovi, ve které jeden mnich jménem Arittha zastává názor, že některé věci nejsou překážkou: „Podle toho, jak chápu Dhammu vyloženou Vznešeným, ony věci, které Vznešený označil za překážky, nejsou překážkou tomu, kdo je následuje.“¹⁶ Buddha tohoto mnicha označil pošetilým a pak vysvětloval, že někteří lidé si sice osvojí učení, ale nepoužijí je. To vysvětluje na ilustraci s jedovatým hadem: „Jako kdyby nějaký člověk potřebující hada, hledající hada, pídící se po hadovi, uviděl velkého hada a chytil by ho za tělo nebo za ocas. Ten had by se otočil a kousl by ho do ruky, do nohy či do jiné části těla. Následkem toho by onen člověk došel smrti nebo smrtelné bolesti. A z jakého důvodu? Kvůli špatnému uchopení toho hada. Podobně, mniši, někteří pošetilci zde studují Dhamně...“¹⁷ Následuje ilustrace o voru, kde se jakýsi člověk nachází na břehu řeky, která má dva břehy. Jeden břeh, ten bližší, je děsivý (popis stavu neprobuzenosti), druhý břeh, ten vzdálenější, je bezpečný. Protože nenajde žádnou loď, postaví si člověk vor. S ním se přeplaví na druhý břeh, avšak vor nechá u břehu. Tuto ilustraci Buddha použil k vysvětlení toho, že on učí dharmu, aby pomohl lidem přeplout na druhou stranu, ale neučí ji proto, aby na ní lpěl, proto tam člověk vor zanechává. Z tohoto důvodu je potřeba nelpět na nějakém učení, poté, co si ho člověk osvojí.¹⁸

1.2.2 Čtyři pravdy vznešených a osmidílná stezka

Čtyři pravdy vznešených jsou podle tradice první Buddhovou rozpravou po jeho probuzení. Tato rozprava je podle pálijského kánonu součástí sbírky „Samjutta nikája“ (Sbírka tematicky spojených rozprav) a je obsažena v páté

---

¹⁵ Williams & Tribe str. 44 - 47

¹⁶ Chromovský, Š. (30. 12 2020). 22. Přirovnání k hadovi. Načteno z SuttaCentral: <https://suttacentral.net/mn22/cs/gavesako-chromovsky>

¹⁷ Chromovský, 2020, Přirovnání k hadovi

¹⁸ Williams & Tribe str. 48 - 50

části „Mahá-vagga“ a jmenuje se „Dhammačakkappavattana-sutta“ (Rozprava o roztočení kola Dhammy).¹⁹

Traduje se, že obrazem pro vytvoření těchto pravd byl vzorec lékařské diagnózy: konstatování nemoci, zdroj nemoci, léčení nemoci a způsob léčení nemoci.²⁰

První pravdou, kterou Buddha představil je, že všechno je strast: „*Zrození je utrpení, stárnutí je utrpení, nemoc je utrpení, smrt je utrpení, být spojen s tím, co je nemilé, je utrpení, být oddělen od toho, co je milé, je utrpení, nedostat to, co si přejeme, je utrpení.*“²¹ Rozlišujeme tři skupiny utrpení, strasti (dukkhy): bolest, utrpení ze změny, utrpení podmínek či okolností. Za touto pravdou si můžeme představit, že ať je forma existence jakákoliv, vždycky je nakonec strastná. To je způsobeno tím, že veškeré části fenomenálního světa jsou pomíjivé. To znamená, že zde probíhá neustálý koloběh zanikání a vznikání. Do tohoto koloběhu patří i naše bytí. V sobě samém nejsme schopni dohledat žádnou věčnou substanci nebo duši. To dokazuje rozbor osobnosti, která je složena z pěti pomíjivých skupin bytí: tělesné formy, vnímání, cítění, psychické utváření a vědomí. Tento poznatek je formulován v poučce o třech znacích: „*Všechno je strastné, všechno je pomíjivé a všechno je ne-já*“.^{22, 23}

Druhou z pravd, jak ji definuje Buddha, je: „*Pravda o vzniku (příčině) strasti: je to tato žádostivost (tršná), která způsobuje znovuzrození (pónóbhaviká), která je provázena rozkoší a vášní, a v nich tu a tam nachází potěšení. Je to žádostivost po smyslném požitku (kámatanhá), žádostivost po existenci (bhavatanhá) a žádostivost po neexistenci (vibhavatanhá).*“²⁴ Zdrojem utrpení, jak bylo řečeno na předcházejících stránkách, je lpění na iluzorní představě „já“. Z toho následně pramení žádostivost. Žádostivostí se také rozumí žádostivost po

---

¹⁹ Wikipedie. (24. 9 2017). Samjutta-nikája. Získáno 30. 12 2020, z Wikipedie: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Samjutta-nik%C3%A1ja>

²⁰ Williams & Tribe str. 51

²¹ Marx, J. (nedatováno). 56.11. Rozprava o roztočení kola Dhammy. Získáno 30. 12 2020, z SuttaCentral: <https://suttacentral.net/sn56.11/cs/marx>

²² Kung & Bechert str. 30 - 31

²³ Williams & Tribe str. 53

²⁴ Marx, nedatováno

pokračující existenci – věčném životě a žádostivost po úplném ustání. Žádostivost se může rozvinout v lpění. Klasická buddhistická tradice definuje čtyři druhy lpění (upádána): lpění na předmětech smyslové touhy, lpění na názorech, lpění na předpisech a závazcích a lpění na učení o Já. Tato touha ústí k tomu, že se stále setrvává v samsáře, koloběhu bytí, proudu života. Osvobození může nastat díky mentální transformaci prostřednictvím meditace. Cesta k osvobození spočívá na bdělosti. V tom, že neustále pozorujeme smyslové zkušenosti tak, abychom potlačili touhy, respektive nahlédli jejich bezobsažnost.^{25, 26}

Třetí pravdou je pravda, která pomáhá pochopit, jak se můžeme zbavit strasti (dukkha-niródha-arija-sačča). Buddha ji definuje takto: „*Je to úplné odstranění právě oné žádostivosti, její úplné vášně - prosté vymizení, její zanechání, zřeknutí se, osvobození, nepřipoutanost (nelpění).*“²⁷ Žádostivost můžeme odstranit jen překonáním její příčiny a to nevědomosti, tedy tím, že porozumíme tím nejhlubším možným způsobem, jaké věci skutečně jsou. K úplnému ustání strasti dochází v nirváně. Její definice je podle Kunga: „*Je to ustání strasti, potlačení chtivosti, nenávisti a klamu, úplné vyhasnutí existence.*“²⁸ S dosažením tohoto stavu souvisí to, že člověk, který jí dosáhl, dosáhl osvobození od jakéhokoli příštího znovuzrození, stárnutí a smrti, utrpení a bídy a mimo jiné prohlédnutím iluzornosti ega, na kterém, my lidé, hluboko lpíme. Mohli bychom si myslet, hlavně v křesťanském myšlení, že nirvána je jen jiné slovo pro nebe. Ale tak tomu není, protože nirvánu nežijeme až po smrti, ale žijeme ji od okamžiku, kdy dosáhneme svatosti, rozumí se tím událost, ne bytí. V nirváně dochází také k úplnému a trvalému ustání koloběhu znovuzrození (samsáry).^{29,30}

Poslední, čtvrtou pravdou je pravda, která se zaobírá cestou, která vede ke zrušení strasti, tedy cesta vedoucí k nirváně. Touto cestou, jak ji představil Buddha, je ušlechtilá osmidílná stezka („dukkha-niródha-gáminí-patipadá-arija-

---

²⁵ Kung & Bechert str. 31 - 32

²⁶ Williams & Tribe str. 53 - 56

²⁷ Marx, nedatováno

²⁸ Kung & Bechert str. 32

²⁹ Kung & Bechert str. 32

³⁰ Williams & Tribe str. 56 - 57

sačča“): „*Tato ušlechtilá osmidílná stezka: správné nazírání, správné rozhodování, správná mluva, správné konání, správné živobyті, správné úsilí, správná bdělá pozornost a správné soustředění.*“³¹ Je to cesta, která vede k překonání chtivosti, nenávisti a zaslepenosti. Toho dosáhneme tím, že budeme pěstovat jejich protiklady tedy nelpění, milující laskavost a poznání. Prvním článkem této cesty je „pravý názor/nazírání“, který obnáší poznání čtyř posvátných pravd a poznání, že osobnost nepředstavuje žádné věčně existující „já“ (átmana). Člověk nazírá věci takové, jaké jsou. Druhým dílem je pravé/správné rozhodování, kterým se rozumí to, že člověk nelpí na světských radostech a sobectví. Je inspirovaný dobročinností a soucítěním. Třetím článkem je správná řeč. To je taková, která není lživá, nepodněcuje rozbroje, neublízuje a není pouhým žvaněním. Čtvrtou částí je správné konání, které neublízuje živým bytostem, nebere si to, co nebylo dáno a vylučuje nevhodné sexuální chování. Pátou částí je správné živobyті/žití, kterým se rozumí způsob obživy, který neporušuje správnou řeč a správné jednání. Šestou částí je správné úsilí/snažení, které je charakterizováno úsilím zabraňovat vzniku nezdravých duševních stavů, tedy chtivosti, nenávisti a zaslepenosti, a naopak usilovat o zdravé stavy, tedy o nelpění, milující laskavost a poznání. Pravá bdělost je na sedmém místě a jedná se o neustálou pozornost, uvědomělost vůči tělu, vůči emocím, myslí a k fyzickým a mentálním procesům. Poslední částí cesty je pravé soustředění, tím se rozumí soustředění myslí na jeden bod, objekt. Postupně člověk může dosáhnout čtyř dhján, čtyř pohroužení. Tyto meditace vedou meditujícího z oblasti touhy (kámadhátú) do stavu, kdy dokáže protknout iluzi ega a následně vystoupit z nuceného koloběhu znovuzrození.“^{32, 33}

---

³¹ Marx, nedatováno

³² Kung & Bechert str. 33

³³ Williams & Tribe str. 61 - 63

Tabulka 1 Přehled čtyř pravd a osmidílné stezky³⁴

1. Všechno je strast		
2. Pravda o vzniku strastistrachu		
3. Pravda o zrušení strasti		
4. Cesta ke zrušení strasti	1. Správné nazírání (<i>sammá ditthi</i>)	Poznání (pradžá)
	2. Správné rozhodování (<i>sammá sankappa</i>)	
	3. Správná mluva/řeč (<i>sammá váčá</i>)	Mravnost či chování (šíla)
	4. Správné konání (<i>sammá kammanta</i>)	
	5. Správné živobytí (<i>sammá ádžíva</i>)	
	6. Správné úsilí (<i>sammá vájama</i>)	Soustředění (samádhi)
	7. Správná bdělá pozornost (<i>sammá sati</i>)	
	8. Správné soustředění (<i>sammá samádhi</i>)	

1.2.3 Rozprava o definování ne-Já

Rozprava o definování ne-Já („Anattalakkhanasutta“) je považována za nejvýznamnější zdroj k pochopení hlavní buddhistické pozice v myšlení ve vztahu o ne-Já. Navazuje na tripithaku, o které byla řeč výše. Porozumění ne-Já, závislého vznikání, karmy, znovuzrození do různých oblastí je zásadní pro správný náhled. Sám Buddha ne-Já definuje: „*Mniši, hmota [tělesnost] (rúpa)... pociťování (védaná)... vnímání (saññá)... formace (sankhára)... a vědomí (viññána) jsou ne-já (anattá)...*“³⁵ Buddha tím chtěl říct, že pod pojmem „Já“ mohou být různé věci. Jsou to věci, nad kterými když člověk získá plnou nadvládu, vedou ke štěstí. Dále v textu Buddha definuje, jak je správné pohlížet na věci: „*Proto, mniši, jakákoliv je zde hmota... pociťování... vnímání... formace... a vědomí, ať již minulé, budoucí či přítomné, vnitřní [vlastní] či vnější [ostatních], hrubé či jemné, nízké či vznešené, vzdálené či blízké, veškerá hmota... veškeré pociťování... veškeré vnímání... veškeré formace... a veškeré vědomí by měly být nahlíženy v souladu se skutečností (jathábhútam), se*

³⁴ Osmidílná cesta je rozdělena do „třech košů“, o kterých mluvím na předchozích stránkách.

³⁵ Chromovský, Š. (nedatováno). Anattalakkhana-sutta. Získáno 30. 12 2020, z Koš rozprav pálijského kánonu: <http://dhammadesana.wz.cz/index.html>

správným porozuměním (sammappañña), takto: Toto není mé, toto nejsem já, toto není mé já. ³⁶ Z tohoto popisu vyplývá, že tím „Já“ nemůže být svět, protože i ten vede ke strasti. V momentě, kdy začneme podle Buddha vidět věci takové, jaké opravdu jsou, odpadne chtivost, srdce je osvobozeno a přijde poznání. Pokud člověk vidí, že věci jsou zdrojem neštěstí, že jsou mimo jeho kontrolu a jsou pomíjivé, uvědomí si, že nemohou být žádným druhem „Já“. Díky tomu se jich vzdá, protože pozná, že jakákoliv angažovanost v nich vede k útrapám. Pokud se jich vzdá, osvobodí se, tím pádem už nepocituje ani žádnou žádostivost vedoucí ke strasti a znovuzrození. ³⁷

1.2.4 Závislé vznikání

Podle Buddha je koloběh znovuzrození (samsáry) definován třemi charakteristickými znaky: strastí (dukkha), pomíjivostí (anitja) a ne-Já (anátmanem). Svět není stálý, je to proud příčin a následků. Stabilitu nalezneme jedině v nirváně, protože ta není součástí samsáry. Buddha ukazoval cestu, jak dosáhnout vysvobození, zastavit proces samsáry. Zajímal se o příčinnou závislost, protože x vzniká v důsledku y. Pokud zanikne y, nenastane ani x. V důsledku toho může dojít ke znovuzrození bez toho, abychom museli mít nějaké Já. Samsára je složena z několika složek a ty jsou ve vztahu ke svým příčinám a podmínkám. Z tohoto důvodu jsou pomíjivé, protože pokud pomine příčina, pomine i následek. I člověk je jen následkem spojení příslušných příčin a jsme na světě jen do té doby, dokud nás v existenci udržují příslušné příčiny. Strast vzniká z příčin. Pokud se nám podaří odstranit příčiny, můžeme odstranit i strast. Podle Buddha je toto závislé vznikání v centru samotné střední cesty: *„Ten, kdo vidí závislé vznikání, vidí Dhammu. Ten, kdo vidí Dhammu, vidí závislé vznikání.*“ ^{38,39}

---

³⁶ Chromovský, Anattalakkhana-sutta, nedatováno

³⁷ Williams & Tribe str. 66 - 68

³⁸ Brahmavamsó, A. (2003). Jádru Buddhova učení. Získáno 30. 12 2020, z Přátelé Dhammy: <http://www.dhamma.wz.cz/jadro.htm>

³⁹ Williams & Tribe str. 71 - 75

1.2.5 Karma

Tímto slovem je charakterizované chtění (záměr), které vede ke skutkům těla, řeči nebo mysli. Slovo „karma“ v sanskrtu znamená „čin“, „skutek“. Indická tradice zná dvojici „karma – vipáka“ – čin a následek (doslova „dozrání“). Někdy se druhé slovo vynechává a ve volném překladu je pak karma (chtěný, zamýšlený, intencionální) čin a jeho následek. Tyto záměry, které mohou být prospěšné nebo neprospěšné, přinášejí, jako svůj karmický následek, příjemné a nepříjemné prožitky. Záměry mohou být ctnostné nebo nectnostné. Neprospěšný záměr je příčinou strastného následku. Následkem ctnostného záměru je naopak radost.⁴⁰

1.2.6 Buddhův vesmír

V nejstarších textech je uvedeno šest míst znovuzrození (viz obrázek č. 1): peklo (očistec), zvířecí svět, oblast duchů, lidský svět, polobohové a božský svět. Mezi těmito jednotlivými místy zrození člověk přechází smrtí. Smrt je tedy změna stavu, je nutná, opakuje se do té doby, dokud je bytost v samsáře. Pokud se člověk znovuzrodí v pekle, v podobě zvířete nebo ducha, je myšleno, že jde o špatný úděl („gati“). Pokud se znovuzrodí v podobě člověka nebo boha, hovoříme o dobrém údělu. Místo jeho příštího narození je určeno na základě vlastního karmanu. Koloběh znovuzrození (samsára) není trvalý. Člověk se může z tohoto koloběhu vymanit, dosáhnout nirvány. I přírodní zákony jsou součástí této zákonitosti.^{41, 42, 43}

Dále Buddha definoval trojdílný svět. Ten se rozděluje na oblast touhy („kámadhátu“), oblast tvarů („rúpadhátu“) a beztvárovou oblast („arúpadhátú“). Do oblasti touhy patří všechny oblasti kromě oblasti bohů. Buddhisté rozlišují několik forem existence. Mezi tyto existence patří člověk. Ten má vyšší zařazení než zvířata, protože dokáže rozpoznat, že potřebuje vysvobození a dokáže se

---

⁴⁰ Williams & Tribe str.80 - 81

⁴¹ Kung & Bechert str. 31 - 32

⁴² Bělka, L. (2014). Kolo života: jak buddhisté nahlíží na svět? V L. Bělka, M. Fujda, & Z. Kubovčáková, Náboženství světa II. Východní tradice (stránky 37-65). Brno: Masarykova univerzita.

⁴³ Williams & Tribe str. 82 - 83

vydat na cestu k osvobození. Mezi vyšší bytosti jsou řazeni bohové. Ti jsou charakterizováni tím, že do jejich bytí pronikají strasti jen ve velmi malé míře. Jejich bytí je ovlivněno jejich dřívějšími dobrými skutky.⁴⁴

Výjimku tvoří oblast bohů, kteří jsou nejbližší lidem, jsou součástí samsáry, tedy podléhají chtivosti, nenávisti. Říše formy a říše bez formy je také součástí samsáry. V těchto oblastech nejsou úplně patrné rušivé emoce (chtivost/nenávist), ale je zde stále přítomná nevědomost. Všechny bytosti v oblasti touhy mají pět tělesných smyslů a navíc k tomu mysl. Celkem se v samsáře nachází jedenatřicet různých bytostí, nebo stavů. Popis buddhistického světa je složitý a není cílem této práce ho celý detailně popsat.⁴⁵

Následující obrázek obsahuje mnoho základních konceptů, o kterých jsem se zmiňovala v předcházejících kapitolách. Uprostřed najdeme zdroj problémů – tři rušivé emoce (kléši): nevědomost, touha, hněv. Následně je zde zobrazeno 6 sfér zrození. Poslední kruh zobrazuje 12 článků vzájemně podmíněného vznikání, o kterých byla řeč v kapitole 1.2.4.

Obrázek 1 Kolo života (5 typů zrození) (Blumberg, 2015)

1.2.7 Meditace

K tomu, aby se člověk držel spásné cesty, mu má pomoci meditace čili rozvíjení ducha. Cílem meditace šamatha je uklidnění a utišení mysli, meditace vipassana – meditace vhledu má za cíl nahlédnout věci takové, jaké jsou. Na

---

⁴⁴ Kung & Bechert str. 38

⁴⁵ Williams & Tribe str. 84 - 86

světě existuje mnoho různých metod. Ve zkratce by se daly rozlišit na analytické metody a pohroužení. Mezi analytické metody řadíme např. zpřítomnění pozornosti („smritjupasthána“, pálijsky „satipatthána“). Metoda se zaměřuje na analýzu vlastní osobnosti meditujícího, která vede k poznání jeho pomíjivosti. Během meditace prožívá všechny podněty svého těla a své psychiky. Jak je obvyklé v buddhistickém světě, existuje více etap a složek meditační cesty. Ale vždy je meditující nucen překonat pět překážek: smyslovou touhu, zlobu, únavu a ospalost, vzrušení i depresi a pochyby. Pokud se mu podaří překonat těchto pět překážek, pohlíží na sebe jinak. Daly by se definovat postupně džhány, kterých člověk dosáhne. První džhána je definována jako myšlenkové pojmání, uvažování, radost a štěstí, soustředěnost mysli. Druhá džhána obsahuje už jen radost, štěstí a soustředěnost mysli. Třetí džhána je charakterizována jen soustředěním a duševní vyrovnaností. V dalších džhánách se můžou u meditujícího objevit jakési nadpřirozené schopnosti neboli vyšší vědění.^{46, 47}

1.2.8 Buddhistická etika

Buddhistická etika je význačná především tím, že je součástí učení o vysvobození. Sama o sobě nemá účel. Jedná se o rady, které dal Buddha svým stoupencům. Spadá do kategorie etiky smýšlení, pro kterou je typické, že zde nezáleží na činu samotném, ale na duševním postoji. Součástí zásad mravního učení je i současné ovládnutí smyslů. K základům této etiky patří správná vnitřní orientace. Je zachycena ve čtyřech „brahmavihárách“, neboli čtyřech božských stavech setrvání: dobrotě, soucitu, přátelskosti a lhostejnosti. Úskalím je to, že jednající své skutky nesmí považovat za záměrné, nesmí z nich mít žádný prospěch, protože by to vedlo k posílení jeho egoismu. Dobrý skutek, bez záměru, vytváří dobrou karmu.⁴⁸

Důležitým znakem této etiky je také, že platí odlišná pravidla pro lidi žijící v ústraní a pro laiky. Pro všechny je stanoveno tzv. minimum správného chování, které obsahuje pět zásad: nezabíjet, nekrást, vyvarovat se sexuálních

---

⁴⁶ Kung & Bechert, 1997 str. 34 - 35

⁴⁷ Williams & Tribe, 2011 str. 90 - 92

⁴⁸ Kung & Bechert str. 33

výstřelků, nelhat a nepoužívat omamných prostředků. Prvním přikázáním etiky je neubližovat živým tvorům. Toto přikázání vychází z učení o převtělování.⁴⁹

1.3 Druhy buddhismu

V buddhismu existuje mnoho myšlenkových škol. Aspekty náhledu jednotlivých škol se liší. V této práci pracuji s podobnými prvky obou směrů. Na hlavní rozdíly, relevantní pro tuhle práci jsem upozornila např. mahájána – zdroj utrpení – nevědomost/dualismus/lpění na neexistujícím egu; oproti tomu theraváda – nevědomost sice chápe ve stejném duchu, ale soustřeďuje se na odstranění touhy, která k cíli (tedy arhatství) také vede. Literatura uvádí nejčastěji tři školy: theravádu, mahájánu a vadžrajánu (tantrický buddhismus).⁵⁰

1.3.1 Théraváda (malá cesta)

Jedná se o „učení starších“, protože sem patří mimo jiné sútry, které byly sepsány jako první. Učení se opírá o palijský kánon Tripitaka (trojí koš), nejdůležitější doktrínou je „bhávaná“. Tou se rozumí neaktivní úroveň mysli, která je stále přítomná, ačkoliv v ní nedochází k žádné aktivitě. Jedná se také o úroveň mysli, která spojuje umírajícího se znovuzrozením. Učení neakceptuje to, že je nějaký přechodný stav mezi smrtí a znovuzrozením. Nejdůležitějším principem je neubližování. Charakteristické pro tuto školu je odpoutání se od zdrojů touhy, vnějšího světa. Praktikující usiluje primárně o svoje osvobození. Politické názory vycházejí z názorů císaře Ašóky. Stát by se měl snažit o blahobyt všem, měl by tedy vyprodukovat tolik materiálních přebytků, aby zajistil všechny sociální závazky a umožnil co nejvíce lidem uskutečňovat duchovní pokrok na cestě k nirváně.^{51, 52}

---

⁴⁹ Kung & Bechert str. 34

⁵⁰ Williams & Tribe str. 107

⁵¹ Williams & Tribe str. 130 - 131

⁵² Kung & Bechert str. 79

1.3.2 Mahájána (velký vůz, velká cesta)

Jedná se o mnoho náboženských forem, u kterých je společná základní myšlenka. Spadá sem i zenový buddhismus. Cílem je ideál tzv. bódhisattvy, který usiluje o dokonalé buddhovství, stát se Buddhou, aby člověk mohl maximálně pomáhat ostatním. Což je hlavní rozdíl oproti theravádě. Praktikující v sobě rozvíjí tzv. „velký soucit“, touží po tom, aby dokázal osvobodit všechny bytosti ze samsáry. Snaží se rozvíjet své kvality tak, aby byl schopný lépe pomáhat. Touží dosáhnout buddhovství, aby mohl pomoci co nejvíce lidem, a ne proto, že to pro něj bude znamenat maximální blaho. Mohou dosáhnout tzv. „nezakotvené nirvány („apratisthitanirvána“).“ Učení je zapsáno v textech mahájány. Tyto texty pocházejí z období mezi 1. a 5. století po Kristu. Důležitým rozdílem je, že bódhisattva chce ze samsáry vysvobodit všechny. Buddhovství můžou dosáhnout všichni. Vznikly zde dva velké filozofické směry: „šúnjaváda“ (učení o prázdnotě) a „jógáčára/vidžánávada“ (učení o vědomí).^{53, 54}

1.3.3 Vadžrajána/mantrajána (diamantová cesta)

Někdy se uvádí jako součást mahájány. Jedná se o velmi složitý systém, který v sobě zahrnuje množství různých božstev, praktik a symbolů. Jsou pro něj typické zvláštní typy meditace a různých rituálů. Cíl je opět jeden a tím je osvícení, byť cestu doprovázejí jevy jako např. zmírnění nemocí, ochrana před nebezpečím, ovládnutí počasí. Základem je používání manter a metod vizualizace. Aby mohl člověk vzývat nějaké božstvo, musí projít iniciací. Významná je zde role učitele („gurua“), který předává učení různých tantrických písem. Od ostatních škol buddhismu je zde také rozdíl v tom, že zde na významu nabývají ženská božstva. Používají se též různé mandaly. Existují dvě hlavní formy: nešaktická a šaktická tantra.^{55, 56}

---

⁵³ Williams & Tribe str. 108 - 111,

⁵⁴ Kung & Bechert str. 112 - 116

⁵⁵ Williams & Tribe str. 199, 202 - 208

⁵⁶ Kung & Bechert str. 116 - 119

2 Mezináboženský dialog

Mezináboženským dialogem se zabývá mnoho teologů. Není cílem této bakalářské práce zde představit všechny přístupy, které lze v rámci mezináboženského dialogu najít. Cílem je spíše představit to nejdůležitější.

Například podle teologa Daniela L. Miglioreho je reflexe vztahu mezi křesťanskou vírou a jinými náboženskými tradicemi tím nejdůležitějším úkolem, před kterým stojí dnešní církve. Úkolem této teologie je tázat se, jaké místo zabírají ostatní světová náboženství v kontextu božího záměru zjeveného v Ježíši Kristu. Nejdůležitější otázkou, kterou si tato teologie klade, je: „jak chránit integritu a hodnotu jiných náboženství a zároveň trvat na přesvědčení, že Ježíš Kristus je Pánem a Spasitelem světa.“⁵⁷

Tento autor dále říká, že by křesťanství, v nábožensky pluralitním světě, mělo zaujmout správný postoj k ostatním náboženstvím. Tento postoj znamená, že nebude ostatní náboženství bezmyšlenkovitě přijímat a ani klást na stejnou rovinu. Podle Miglioriho by se měla dnešní teologie náboženství řídit dvěma zásadami. Zaprvé se musí uznat, že mezi náboženstvími jsou opravdu rozdíly a nelze mezi nimi najít žádnou společnou definici. Druhou zásadou je, že tato teologie musí začít z konkrétní perspektivy víry a nesmí zapomínat ani na kritické hodnocení. Musí přijmout to, že ve jménu křesťanství, ale i dalších náboženství, se děly hrozné věci. Musí uznat také to, co je v těchto tradicích dobré a pravdivé.⁵⁸

V tradičních textech o vztahu křesťanství k jiným náboženstvím najdeme tři přístupy: exkluzivismus, inkluzivismus a pluralismus. Pod pojmem exkluzivismus rozumíme přístup, který říká, že jen Ježíš Kristus je cesta, pravda i život a mimo víru v něho není spásy. Exkluzivismus sice nepopírá to, že i v jiných náboženstvích je jisté poznání božích pravd, ale říká, že to nejsou ty správné cesty lidské spásy. Inkluzivismus hlásá to, že v Ježíši Kristu se nachází poslední a definitivní zjevení. Spasení, které zprostředkovává výlučně on, je

---

⁵⁷ Daniel L. Migliore, *Víra usilující rozumět, Úvod do křesťanské teologie*, nakladatelství Mlýn, Jihlava 2009, str. 291

⁵⁸ Migliore, str. 291

otevřeno pro všechno lidstvo. A naposled pod pojmem pluralismus se nachází přístup, který si myslí, že všechna náboženství jistým způsobem docházejí k poznání božího tajemství. Z toho vyplývá, že pluralismus se domnívá, že jsou si všechna rovna jako právoplatné cesty spásy. Tyto základní přístupy jsou sice jednoduché, ale nepostihují celou rovinu, kterou mezináboženský dialog obsahuje. Podrobnější typologii můžeme najít u Pavla Knittera a nebo i u Daniela L. Miglioreho a dalších autorů.⁵⁹

Do reality lidského života se promítá jeho sociálně-kulturní prostředí a náboženství. Spojení kultury a náboženství by se dalo definovat různými přístupy, ale to pro účely této práce není důležité. Důležité je to, že současná kultura by se dala charakterizovat tím, že hledá bezprostřední zkušenost posvátna, spontaneity a duchovní hloubky. Další určitou charakteristikou dnešní doby, alespoň podle francouzského badatele Oliviera Roye, by bylo, že kultura jako taková ustupuje do pozadí a náboženské tradice jsou sice stále zaměřené na univerzální dosah svého poselství, ale na druhou stranu mají sklon k seberedukci na subkulturu, která nabízí identitu příslušníkům vlastní skupiny.⁶⁰ U většiny teologických myslitelů se setkáme s přístupem, že náboženství je dílčím elementem komplexu kultury. Podle českého teologa Tomáše Halíka je základní podmínkou mezináboženského dialogu přijetí odpovědnosti za dědictví vlastní kultury.⁶¹

Podobně mluví i papež František ve své encyklice *Fratelli Tutti*. Papež radí, že máme usilovat o překonávání nepřátelství a máme se starat jeden o druhého. Máme druhé vyhledávat, máme se zabývat světem, ve kterém žijeme, protože skrze to můžeme objevit dobrotu, kterou Bůh vložil do lidských srdcí. Klíčem k překonání rozdílů je láska, protože *„láska se nezajímá o to, zda zraněný bratr nebo sestra přichází z toho či onoho místa. Vždyť láska rozbíjí řetězy, které nás drží osamocené a oddělené, a na jejich místě buduje mosty. Láska nás uschopňuje vytvářet jednu velkou rodinu, kde se všichni cítíme doma. Láska*

---

⁵⁹ Migliore, str. 291

⁶⁰ ČERVENKOVÁ, Denisa. *Etika mezikulturního a mezináboženského dialogu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018 str. 17 a 21

⁶¹ Červenková str. 23, 25

*vyzařuje soucit a důstojnost.*⁶² Podle papeže Františka v dialogu nejde o nic jiného než o sblížení, rozmlouvání, naslouchání, porozumění... Předpokladem vzájemného setkávání a pomoci je dialog. Dialog není možný bez toho, abychom byli schopni respektovat názor druhého a „připustit, že může obsahovat legitimní přesvědčení nebo zájmy. Už na základě své identity má druhý člověk co nabídnout a je žádoucí, aby důkladně odůvodnil a vyložil své stanovisko, aby tak veřejná diskuse byla ještě komplexnější.“⁶³ Cílem mezináboženského dialogu je podle papeže Františka: „*tvorit přátelství, mír a harmonii a sdílet mravní a duchovní hodnoty a zkušenosti v duchu pravdy a lásky.*“⁶⁴

Podobně se k tématu mezináboženského dialogu staví i další katoličtí autoři. Édouard Divry, který je profesor na katolické univerzitě v Toulouse, napsal, že skrze dialog mohou lidé najít soulad s přirozeným zákonem, který uznávají všichni lidé dobré vůle. Skrze toto porozumění se můžou vybudovat cesty porozumění a evangelizace. Nesmíme druhé soudit bez toho, aby tuto naši kritiku posoudil někdo z toho kritizovaného náboženství.⁶⁵

Náš křesťanský svět do 19. století pokládal hinduismus a buddhismus za jedno náboženství navzdory tomu, že zde byla velká kulturní výměna mezi západním a východním světem. Buddha je v křesťanské literatuře, konkrétně v „Kobercích“ Klementa Alexandrijského, prvně zmíněn okolo roku 200. Ale z této a ani pozdější doby nemáme žádné svědectví o vzájemném dialogu mezi buddhisty a křesťany. Dochovaly se nám jen zmínky o cestách do Indie.⁶⁶

Jeden z prvních styků mezi křesťany a buddhisty je doložen z novověku z 16. století. Došlo k němu díky jezuitskému misionáři Františku Xaverskému, který se přátelil s buddhistickým opatem. Zavedl i japonský výraz pro Boha („Deusu“), který vycházel z latinského deus. V následujících letech došlo k dalšímu pojapanizování dalších teologických pojmů, stejně jako pojmenování

---

⁶² Papež František, Fratelli Tutti, Encyklika o bratrství a sociálním přátelství, Karmelitánské nakladatelství, 2020 str. 44 (odstavec 62)

⁶³ Fratelli Tutti str. 112 (odstavec 203)

⁶⁴ Fratelli Tutti str. 147 (odstavec 271)

⁶⁵ Édouard Divry, Le dialogue interreligieux a-t-il toujours une âme? Str. 303 + 308

⁶⁶ Kung & Bechert str. 42 - 43

tří osob Trojice (Deus Patere, Deusu Hiirjo...). K prvnímu konfliktu došlo již o generaci později, kdy japonští nově obrácení křesťané protestovali proti Matteovi Riccimu (misionář), který začal v liturgii používat tradiční čínská boží jména. To vedlo k velkému sporu o rity a následně i k pronásledování.⁶⁷

K obratu došlo v 19. století, kdy se buddhismus stal předmětem vědeckého výzkumu. Ze začátku badatelé nedokázali rozeznat „védantu“ a buddhismus. K rozlišení došlo až po zveřejnění a prozkoumání původních buddhistických textů z Nepálu, Tibetu, Barmy a Srí Lanky. Roku 1844 napsal Francouz Eugène Burnouf Úvod do dějin buddhismu⁶⁸ a tím se stal zakladatelem moderního buddhistického bádání. K další výrazné změně došlo po 2. vatikánském koncilu, kdy římskokatolická církev začala přistupovat jinak i k jiným náboženstvím. V roce 1965 vyšla Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím - *Nostra aetate*, která se vyjádřila i k buddhismu, kde uvedla: „*Buddhismus ve svých rozmanitých formách uznává radikální nedostatečnost tohoto proměnlivého světa. Učí, jakou cestou mohou lidé se zbožnou a důvěřivou myslí buď dojít stavu dokonalého osvobození, anebo – ať vlastním úsilím, ať s vyšší pomocí – dospět k vrcholnému osvícení. Takto se i ostatní náboženství, rozšířená po celém světě, snaží různými způsoby vycházet vstříc neklidu lidského srdce tím, že nabízejí cesty: nauky a životní pravidla i posvátné obřady. Katolická církev neodmítá nic, co je v těchto náboženstvích pravdivé a svaté.*“⁶⁹ Tímto prohlášením se otevřela cesta k dialogu.⁷⁰

Můžeme se snažit o budování cesty míru napříč různými náboženstvími, ale aby tato cesta byla úspěšná, musí se vycházet z Božího nazírání věcí. Protože jen Boží láska přistupuje ke všem stejně a nezajímá ji jakého náboženství je dotyčný člověk. O náboženstvích lze říct, že v žádném z nich není násilí, to je až v jejich deformaci.⁷¹

---

⁶⁷ Kung & Bechert str. 42 - 43

⁶⁸ Eugène Burnouf, Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien, 1844, Paris

⁶⁹ Pavel. (1965). NOSTRA AETATE. Získáno 2. 1 2021, z La santa sede: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html

⁷⁰ Kung & Bechert str. 44 – 47

⁷¹ Fratelli Tutti str. 150

Podle Stanislasa Bretona je potřeba objevit naši rozdílnost. Nemáme hledat průnik, ale druhého musíme respektovat a dokonce za naši rozdílnost děkovat. Může se stát, že objevíme, že ti, o kterých jsme si mysleli, že jsou nejdál, jsou nám ve skutečnosti nejbližší. Musíme si také uvědomit, že některé věci v našem náboženství mohou druhého šokovat, nebo mohou být pro něho nepochopitelné. Tyto momenty máme brát jako příležitost k dialogu. Je potřeba se vydat na cestu a nechat se skrze setkání vést.⁷²

Podle Frédérica Lenoira se lidé často domnívají, že mezi křesťanstvím a buddhismem jsou velké rozdíly a mají k buddhismu velké předsudky. Sám autor se tématem rozdílů mezi křesťanstvím a buddhismem zabýval ve své knize *Mnich a Lama*, která je zde také představena. Autor říká, že přestože jsou zde přítomny rozdíly, musíme si uvědomovat, že existuje mnohem více shody. Jednou z nich je to, že obě náboženství se zabývají existenciální situací člověka. Obě náboženství považují život jako to, co rozhoduje o naší budoucnosti po smrti. U obou náboženství je také potřeba usilovat o vytvoření vnitřního prostoru, otevření se absolutnu. Dalším společným bodem je to, že obě náboženství nabízejí etická pravidla pro lidské chování. Rozdílné je třeba pojetí absolutna a vztah člověka k němu. Velké rozdíly najdeme i v otázce zla a samozřejmě v pojetí života člověka, jeho znovuzrození. I přes tyto rozdíly může být mezináboženský dialog obohacující.⁷³

---

⁷² Stanislas Breton, *Christianisme et bouddhisme: Le compatible et l'incompatible*, str.141-148

⁷³ Frédéric Lenoir, *Un dialog bouddhisme / christianisme*

3 Mnich a lama

Jedná se o knihu francouzského sociologa a religionisty Frédéric Lenoira. Svým žánrem odpovídá rozhovoru, který vedl s katolickým mnichem, opatem benediktínského kláštera Robertem le Gallem a s tibetským lamou Džigme Rinpočem, který založil centrum Dagpo Kagju Ling v Dordogne ve Francii. V knize se snaží najít odpovědi na základní otázky, které si lidé kladou.

První kapitola se zabývá vyjasněním základních pojmů, jako je opat, lama, mnich, kněz, předávání učení z učitele na žáka. V buddhismu se toto předání děje především ústně. Vrchním učitelem jedné z linií je „karmapa“, to znamená, že se jedná o člověka, který završil dílo stejné povahy jako buddhové.⁷⁴ Oba se shodují v tom, že poslušnost je základem vztahu mezi žákem a učitelem. Dále se zde zabývají historií založení centra buddhismu ve Francii a cestou lamy do Francie a také cestou otce Roberta do benediktínského kláštera, jeho sliby (slib chudoby, čistoty a poslušnosti) a řádem svatého Benedikta. Jsou zde vysvětleny i buddhistické sliby, které se liší podle tradice (je potřeba si uvědomit, že základní sliby jsou společné všem tradicím), ale v Tibetu se mezi ně řadí závazek nebrat život, nekrást, nelhat a slib cudnosti. Ve slibech je určitá podobnost, hlavně ve slibu chudoby, kdy v buddhistickém slibu sice slib chudoby není, ale se snaží nevlastnit nic jiného, než to, co je zcela nutné. Podobně je to se slibem poslušnosti. I zde buddhistický mnich nic neslibuje, ale nepřímo se zavazuje, že bude s důvěrou naslouchat nařízením svého učitele.⁷⁵

Po prologu je kniha rozdělena na dvě části. Část první se zabývá základy buddhismu a křesťanství, část druhá popisuje duchovní cestu.

Z buddhismu jsou zde představeny prvky víry tibetského buddhismu. Na začátku se ujasňuje otázka, kdo je to Buddha a Ježíš a co je jejich hlavním poselstvím. Buddha zanechal velmi přesné metody, které vedou k probuzení/osvícení, kterého sám dosáhl. To by se dalo charakterizovat

---

⁷⁴ Lenoir, Frédéric. *Mnich a lama: rozhovory s Frédéricem Lenoirem*. Praha: Volvox Globator, 2005 str. 28

⁷⁵ Lenoir str. 40 - 41

větou: „*Všechny lidské bytosti mají stejný potenciál, stejné latentní schopnosti jako Buddha. Všichni ti, kteří jdou pravou cestou, kteří uplatňují svou schopnost pochopit, kteří jednají přiměřeně, ti všichni mohou dosáhnout stavu mimo strast, ke které dospěl Buddha.*“⁷⁶ Jádro učení spočívá ve čtyřech vznešených pravdách, které zde nebudu představovat, protože jsou obsaženy v kapitole o buddhismu. Ale ráda bych se zde zastavila nad některými myšlenkami, které mně osobně pomohly trochu více pochopit podstatu buddhismu. Zajímavá je myšlenka: „*Podle buddhismu spočívá počátek každé činnosti v mysli, a jestliže si nejsem vědom toho, co se v mé mysli odehrává, pak se bude můj život podřizovat vlivům zneklidňujících emocí, jako je připoutanost, pýcha, žárlivost, nenávisť, zloba.*“⁷⁷ Karma pak není nic jiného než zažívání důsledků svých činů. Nevědomostí je neschopnost odhalit běžné sklony mysli, nebýt jejich hračkou. Důležité na cestě k osvícení je uvědomění si, že život, který je zaměřený jedině na hledání osobního prospěchu, je neuspokojivý. Vzhledem tomu, že náš život je velmi krátký, je lepší svůj život nějak směřovat, využít ho ke konání prospěchu.⁷⁸

Podstatou křesťanství je to, že Bůh je láska. Význam Ježíšova utrpení a vzkříšení spočívá na lásce, kterou měl k učedníkům a na lásce k Otci. A právě tuto lásku předává svým Duchem na kříži i nám. Láska k Bohu a k bližnímu je jádrem Ježíšova učení. Podobný soucit klade do středu svého učení i mahájána, kdy se člověk, který se snaží jít touto cestou, pokouší i druhé lidi osvobodit od jejich bolestí a omezení.⁷⁹

Zajímavé je sledovat rozdíl, s jakým křesťanství a buddhismus pracuje s filosofií. Křesťanská teologie se opírá o filosofii bytí, je tedy pro ni důležité to, že Bůh je prvotní bytostí, ze které jsou pak odvozeny ostatní bytosti. Kdežto buddhistická filosofie pracuje s filosofií vzájemné souvislosti, z které vyplývá, že bytosti nemají vlastní substanci, což znamená, že jsou všechny

---

⁷⁶ Lenoir str. 50

⁷⁷ Lenoir str. 52

⁷⁸ Lenoir str. 54

⁷⁹ Lenoir str. 59 - 61

ve vztahu vzájemné podmíněnosti (viz kapitoly o buddhismu, konkrétně kapitola o ne-Já a vzájemně podmíněném jednání).⁸⁰

Při shrnutí knihy se domnívám, že dobře vysvětlila rozdíly mezi křesťanstvím a buddhismem. Vysvětlila nejpodstatnější věci z obou nauk. Dle lamy Džigme: „*terminologie se zcela jistě odlišuje od křesťanství, ale myslím, že nalézáme v obou tradicích tutéž myšlenku duchovní realizace, která umožňuje člověku nežít nadále v nevědomosti..., ale žít podle jeho pravé duchovní přirozenosti.*“⁸¹

Do určité míry s tímto tvrzením mohu souhlasit. Křesťanství a buddhismus má opravdu podobné důrazy, ale myslím si, že je trochu nebezpečné mluvit o tom, že vedou ke stejnému cíli. Přeci jenom cílem křesťanství je spasení, ale toto spasení si člověk nemůže zajistit sám od sebe. Naproti tomu cílem buddhismu je osvícení, kterého člověk dosáhne sám, i když za pomoci ostatních.

---

⁸⁰ Lenoir str. 68

⁸¹ Lenoir str. 76

4 Živý Buddha a živý Kristus

4.10 Autorovi

Thich Nhat Hanh (francouzská výslovnost Tik – Nyat – Anne) se narodil ve Vietnamu v roce 1926. Později v šestnácti letech vstoupil jako novic do chrámu „Tu Hieu“ ve městě Hue. Jako mladý mnich byl na začátku roku 1950 velmi angažovaný v hnutí pro obnovení buddhismu ve Vietnamu. Byl první z mnichů (bhikshu), kteří studovali na univerzitě v Saigonu a také jeden z prvních šesti, kteří využívali kolo jako dopravní prostředek. Za vietnamské války, kdy se mniši a mnišky museli zabývat otázkou, zda zůstat věrný svému kontemplativnímu životu a životu v klášteře nebo jít pomoci lidem okolo nich, kteří trpí, jsou bombardováni, se Thich Nhat Hanh rozhodl dělat obojí. Aby toho mohl dosáhnout, založil hnutí „Angažovaní buddhisté“. Od této doby je jeho život zaměřený na vnitřní transformaci nejen jednotlivce ale i společnosti. V roce 1961 odcestoval do Spojených států, aby se zde vzdělával v religionistice na Princetonské univerzitě. V následujícím roce začal učit buddhismus na Kolumbijské univerzitě. Na počátku roku 1960 založil ve Vietnamu školu mládeže a sociální práce. Jedná se o organizaci, která je založena na buddhistických principech nenásilí a pomoci lidem. Založil také buddhistickou univerzitu v Saigonu, vydavatelství La Boi a mírový deník. V roce 1966 založil také „Řád soubytí“. Je to nový řád, který je založený na tradičních předpisech buddhistického bódhisattvy. Ve stejném roce 1. května přijal přenos lampy od mistra Chan That. O několik měsíců později odjel zpět do Spojených států a Evropy, aby zde prosazoval mír a vyzval k ukončení bojů ve Vietnamu. Během této cesty se poprvé setkal s Dr. Martinem Lutherem Kingem, který ho nominoval na Nobelovu cenu za mír v roce 1967. Po této misi mu Severní a Jižní Vietnam odepřely právo na návrat do Vietnamu. Ale to ho nezastavilo a stále intenzivně cestoval, šířil poselství míru a bratrství, bojoval za zastavení války ve Vietnamu. Vedl buddhistickou delegaci na pařížském mírovém summitu v roce 1969. Na začátku 70. let působil jako učitel buddhismu i na Sorbonnské univerzitě v Paříži. V roce 1975 založil poblíž Paříže komunitu Parates Douces a v roce 1982 se přestěhoval na jihozápad Francie, kde založil vesničku „Village

des Pruniers“. Založil také hnutí „Wake up“, které sdružuje mnoho mladých. V současnosti žije ve Vietnamu v chrámu Tù Hiếu ve městě Hue.⁸²

4.2 Kniha živý Buddha a živý Kristus

4.2.1 Bud' tich a věz⁸³

První část této kapitoly je věnována mezináboženského dialogu. Autor se sám několikrát účastnil křesťanské bohoslužby a sám je velkým zastáncem mezináboženského dialogu. Ve své knize říká: „*Pro mě je náboženským životem sám život.*“⁸⁴ Na stejném místě o několik řádek níže uvádí: „*My, jakožto lidské bytosti, bychom měli být živeni tím nejlepším ovocem rozmanitých náboženských tradic.*“⁸⁵ Cesta vzájemného dialogu je složitá. Ale může nám pomoci, když nebudeme trvat na svých vlastních náboženských tradicích a ideologiích. Jednou z charakteristik dialogu je to, že se během něho dotýkáme srdce někoho, kdo je opravdovým zástupcem té určité tradice. Rovněž je důležitá ochota se učit na obou stranách. Ale aby se bylo co učit, je potřeba, aby se ti, kdo zastupují určitou tradici, opravdu ztotožnili se svým učením, žili jí naplno, pochopili ji. Jen skrze niterné poznání naší vlastní tradice můžeme docílit toho, že poznáme krásu a hodnotu cizích náboženských tradic. Když začneme poznávat svoje vlastní tradice, dříve nebo později narazíme na negativní stránky, které, ať chceme nebo nechceme, má každá tradice (např. různé náboženské války). Má je tedy jak buddhismus tak i křesťanství. Pakliže uznáváme rozdíly uvnitř své vlastní tradice a poznáme, jak nás ovlivňují, stáváme se otevřenějšími k přijímání a uznání jiné náboženské tradice. Pravda, kterou hledáme, nemusí být jen na naší straně, ale může se nacházet i mimo ni. A tak se může stát, že to dobré, krásné a smysluplné v jiných tradicích, nás osobně může proměnit a učinit z nás jiného člověka. Ale tím nejdůležitějším předpokladem pro vzájemný dialog je, že má vždycky počátek v nás samých, v míru mezi námi a druhými. Pokud ve svém srdci

---

⁸² Le Village des Pruniers, <https://plumvillage.org/fr/au-sujet/thich-nhat-hanh/biographie/>

⁸³ Hanh, T. N. (1996). *Živý Buddha a živý Kristus*. Praha: Pragma - str. 17 - 38

⁸⁴ Hanh str. 28

⁸⁵ Hanh str. 28

bojujeme se svou rodinou, rodiči, společností, církví, musíme, než se pustíme do dialogu s ostatními, vytvořit harmonii mezi našimi vnitřními elementy, představami a duševními stavy.

Dále se autor zabývá tím, jak hledal Ježíše jako jednoho ze svých duchovních předků. Autor musel projít nelehkou cestou, protože křesťanští misionáři se v jeho vlasti nechovali úplně příkladně. Přátelství s křesťany mu pomohlo k poznání Ježíše. Křesťané podle něho ztělesňovali Ježíšova ducha porozumění a soucitu.

Název kapitoly je odvozen z biblického verše: „Bud' tich a věz, že já jsem Bůh.“ Slovní spojení „bud' tich“ nám zní velmi archaicky, ale myslí se tím být klidný, soustředěný. Za termínem „věz/vědět“ se skrývá význam dosáhnout moudrosti, vhledu nebo poznání. Pokud se do něčeho opravdu ponoříme, uvidíme skutečné podstaty věcí. Když dosáhneme poznání, objevíme, že věci okolo nás koexistují se vším ostatním ve vesmíru. Když se nám podaří pochopit, o čem soubytí je, překážky mezi námi a druhými postupně zmizí a vytvoří se prostor pro mír, porozumění a lásku. A v místě, kde se nachází porozumění, vzniká i soucit.

Můžeme také objevit, že i když si myslíme, že každé náboženství je unikátní, opravdu tomu tak úplně není, protože v mnoha náboženstvích můžeme najít prvky jiného náboženství. Přestože je naše tradice, způsob nazírání a historie odlišná, máme mnoho společného. Tím společným je podstata lásky, porozumění a receptivnosti. Docílit tohoto stavu není jednoduché a potřebujeme k tomu víru, v pojetí každého náboženství zvlášť.

Pokud se uvnitř sebe ztišíme, budeme vnímat zdroj naší pravé moudrosti, budeme se dotýkat živoucího Buddhy a živoucího Krista, a to nejenom v nás, ale i v každém člověku, se kterým přijdeme do kontaktu.

4.2.2 Bdělost a svatý duch⁸⁶

Začátek této kapitoly shrnuje rozdíl mezi bdělostí a s Duchem svatým. Pro autora to jsou termíny, které znamenají prakticky to samé, míní se jimi

---

⁸⁶ Hanh str. 39 - 50

ozdravující síly. Bdělostí se v buddhismu rozumí vědět, co se děje v nás i všude kolem nás. Říká k tomu: „*Jste-li bdělí a hluboce vnímáme přítomný okamžik, vidíme a nasloucháme hlouběji, což má vždy za následek pochopení, přijetí, lásku a touhu zmírňovat utrpení a přinášet radost.*“⁸⁷ Bdělost je předpoklad k tomu, abychom dokázali milovat a porozumět druhým. Díky ní si budeme schopni vyléčit i rány své duše. Duch svatý při křtu sestoupil jako holubice na Ježíše a naplnil ho. Léčil pomocí Ducha svatého a tím se mu podařilo změnit životy mnoha lidí. Ale tato síla nebyla dána jen Ježíšovi, ale každý z nás může v sobě objevit semínko Ducha svatého, tedy svůj potenciál milovat, uzdravovat a proměňovat.

Hluboce vnímat přítomný okamžik je skutečnost, která je velmi důležitá. Okolní svět vnímáme všemi smysly, které máme. Autor říká, že když začneme vnímat svůj dech a výdech, dojde ke sjednocení našeho těla a mysli.

Předpokladem toho, abychom se dokázali osvobodit od trápení a smutku je to, že se nám podaří pochopit celkově přítomný okamžik. Vědomé dýchání je základ buddhistické praxe. Autor nabízí malé cvičení:

*„Nadechni se, mé tělo je klidné.
Vydechni, usmívám se.
Prodlévám v přítomnosti
a vím, že je to nádherná chvíle.“*⁸⁸

Při buddhistické meditaci dochází ke sjednocení těla a mysli. My lidé často neumíme žít v přítomném okamžiku. Máme tendenci odkládat věci na dobu až. Tedy např. až dodělám školu, začnu žít, až budu mít auto, udělám to a to. Máme tendenci náš život přesouvat do budoucnosti, ale sami nevíme, kdy tato budoucnost nastane a jestli vůbec nastane. Může se stát, že ani za celý život nestihneme žít naplno, i kdybychom žili třeba 100 let. Z toho vyplývá, že naším hlavním úkolem by mělo být, abychom žili opravdu tady a teď. Abychom se dokázali radovat z přítomného okamžiku, z toho, že prostě a jednoduše „jsem“.

Druhým cvičením, které autor nabízí, je uvědomění si svého srdce. Dnešní uspěchaná doba v nás vyvolává napětí a stres. Lékaři bijí na poplach nad počtem

---

⁸⁷ Hanh str. 40

⁸⁸ Hanh str. 41

pacientů s různými nemocemi, které vyvolává právě stres. I na to má autor lék. Tím lékem je opět to, že začneme naše srdce vnímat s bdělostí. Díky tomu si uvědomíme, že základním předpokladem skutečného míru a štěstí, je mít srdce v dobré kondici.

Podobně jako naše srdce bychom měli vnímat i svůj zrak. Náš zrak je zázrak, protože můžeme vidět mnoho nádherných skutečností. Když budeme naše oči vnímat opravdově, objevíme v sobě radost a mír. Dosáhnout v sobě samém míru je opět velmi obtížné. Jediným způsobem, jakým můžeme v sobě najít mír, je to, že s bdělostí budeme vnímat každou část našeho těla. Je přirozené, že uvnitř každého z nás se nachází mnoho konfliktních myšlenek a citů. Na tyto negativní skutečnosti je zapotřebí pohlížet z hloubky, jen tak můžeme poznat, co se v nás děje. Platí totiž rovnice, že to, co se odehrává uvnitř našeho nitra, se dříve nebo později projeví i navenek. Ke zjištění toho, co se děje uvnitř nás, nám může pomoci meditace.

Naše přítomnost je tím největším darem, který můžeme někomu dát. Opravdová láska znamená to, že si na toho druhého uděláme čas. Když budeme žít v bdělosti, můžeme si snadněji všimnout jeho utrpení. Díky této pozornosti ho zmírníme, protože v bdělosti se nachází porozumění a soucit.

Jestliže se nám podaří dosáhnout bdělosti, nesmíme usnout na vavřínech a myslet si, že jsme již provždy zvítězili. Je potřeba pokračovat ve cvičení, aby v nás zakořenila. Jen díky přítomnosti Ducha svatého/bdělosti jsme živí, můžeme porozumět utrpení druhých. Objevuje se v nás také touha pomoci druhým, aby také dokázali změnit svou situaci.

Objevovat v sobě Ducha svatého nebo Buddhovu podstatu můžeme sami, ale mnohdy je jednodušší ji objevovat ve skupině.

4.2.3 První večeře⁸⁹

Jedním z důležitých cvičení, které pomáhá v uvědomění, je být bdělý při jídle. Je dobré cítit vděčnost za jídlo, které můžeme mít, za společnost, se kterou

---

⁸⁹ Hanh str. 51 - 58

můžeme jídlo jíst... Díky tomuto cvičení se v nás rodí soucit, může nás to vést k podpoře těch, kdo jsou hladoví a osamělí.

V židovství můžeme najít velký příklad toho, jak se dá žít v Boží přítomnosti. Židovství klade velký důraz na posvátnost jídla. V celé historii Židů najdeme stopy vděčnosti za to, že se vše děje díky Boží štědrosti. Takto chápaná zbožnost neznamená nic jiného než to, že vnímáme každou sekundu jako tu, která je prostoupena Boží přítomností.

Podobně je tomu i v křesťanství, kde je motiv vděčnosti z jídla vyjádřen při eucharistii, kdy se přijímá chléb a víno, které představují tělo Páně. V tomto okamžiku dochází k tomu, že si věřící uvědomí živoucnost a spočine v přítomném okamžiku. Může dojít k tomu, že najednou lépe vnímáme život a Boží království. Podle autora, život v přítomném okamžiku nám může pomoci uvědomit si, že chléb a víno, které dostáváme v přijímání, jsou opravdu tělem a krví Kristovou, a slova, která říká kněz, jsou slova Ježíše. Dále se věnuje zajímavé myšlence: „*Tělo Kristovo je tělem Božím, tělem pravé skutečnosti, základem našeho bytí. Není potřeba je hledat nikde jinde. Přebývá v hloubi našeho vlastního bytí.*“⁹⁰ Chléb a víno může v sobě obsáhnout stejnou realitu, jakou máme my.

Z tohoto pohledu žít vědomě znamená to, že budeme pojídat každé jídlo s bdělostí, budeme ho vnímat jako dar celého vesmíru. Bdělostí můžeme nazvat jednak Buddhu, ale i Ducha svatého.

4.2.4 Živý Buddha a živý Kristus ⁹¹

V buddhismu je potřeba rozlišovat dva druhy Buddhů. Prvním z nich je ten, který žil na zemi a stojí za učením. Druhým z nich je Buddha, který se nachází uvnitř každého z nás. Tento Buddha není nijak omezen, tedy ani časem ani prostorem. Tento Buddha je živý, je přítomný v každém okamžiku. Podobně je to podle autora i v křesťanství. Je potřeba rozlišovat Ježíše jako historickou osobnost a Ježíše živého, který byl vzkříšen a stále žije. Život Buddha a Ježíše se tak pro nás může stát vzorem způsobu života, který můžeme žít.

---

⁹⁰ Hanh str. 57

⁹¹ Hanh str. 59 - 81

V Bibli je království Boží přirovnáváno k hořčičnému semínku. Toto semínko je zaseto do každého z nás a je jen na nás, zda o něj umíme pečovat. Autor se domnívá, že nemusíme zemřít, abychom prošli bránou nebeskou. Měli bychom být naopak živí a chápat život tak hluboce, až se nám království Boží stane všudypřítomnou realitou. Království Boží není jen nějaký pojem, který je nedosažitelný, ale naopak je zde a nyní. O Ježíšovi i Buddhovi se říká, že jsou bránou, že ukazují cestu. V křesťanství je brána jen jedna, kdežto v buddhismu je bran několik tisíc. A my bychom měli usilovat o to, abychom otevírali další brány. Otevřít bránu můžeme skrze praxi a milosrdenství.

Buddha se domníval, že tělo dharmy je důležitější než naše fyzické tělo. Z tohoto důvodu bychom se měli snažit uskutečňovat dharmu, abychom získali nirvánu tady a teď. Živou dharmou se rozumí bdělost.

V tradičním buddhismu má Buddha 10 jmen, které reprezentují jeho šťastné vlastnosti. Zároveň jsou tato jména jádrem lidské přirozenosti. Z toho vyplývá, že každý člověk má tyto vlastnosti ve svém nitru a je na nás, jak je využijeme. Buddhismus dále říká, že i když každý člověk má v sobě kousek negativity (nenávisť, zlobu...), tak tyto zárodky je možné proměnit, pokud v sobě objevíme vlastnosti Buddhy.

O křesťanství autor říká, že skrze Ducha svatého je možné přeměnit i prvotní hřích. A to díky tomu, že jsme stejné podstaty s Ježíšem.

Buddhu a Ježíše spojuje ještě jedna skutečnost a to, že poznali, že existuje utrpení a snažili se z něj najít východisko. Ale úkolem každého z nás je, abychom objevili cestu, jak můžeme utrpení zmírnit a přeměnit ho na pohodu a mír. Nejvíce se o tento úkol, o tuto transformaci, pokoušejí mnichové a řádové sestry. Ale není to úkol jen jejich, nýbrž každého z nás. K tomu, abychom měli čas k reflexi a obnově, potřebujeme strávit nějaký čas o samotě.

Z pohledu buddhismu je dharma ta, která nás osvobodí, osvětluje naši cestu životem. Mahájánový buddhismus poskytuje pohled na Buddhu jako na živou osobu. Buddhovo učení můžeme zaslechnout i v přírodě.

K lepšímu porozumění slov Ježíše a Buddhy nám může pomoci, když se oprostíme od slov. To nám pomůže, abychom dokázali v hloubce porozumět kontextu, ve kterém oba danou věc říkali. Pomůže nám to také poznat vztahy,

kteře měl mezi sebou mluvčí a posluchač. To podstatné na obou náboženstvích nejsou ani tak slova, pojmy, ale hluboký ponor do podstaty skutečnosti. Na této skutečnosti také závisí, jak realitě odpovíme.

Podle autora Ježíšova slova „Já jsem ta cesta“ znamenají to, že když si utvořím k Bohu opravdový vztah, tak se následně snažím jít Jeho cestou ve svém každodenním životě. Pouze pokud hluboce pochopíme Jeho život, může nám to odkřít cestu. K tomu, abychom žili Jeho život, je zapotřebí žít hluboce, uskutečňovat milosrdenství a lásku. Pravé učení je realita života. Skrze náš život se může Buddha i Ježíš projevovat.

4.2.5 Praktikující komunity ⁹²

Všichni mniši se při svém kontemplujícím životě musí starat o svůj klášter, musí vařit, prát, uklízet, dělat různé opravy atd. Ale učí se, aby i tyto práce dělali v meditativním rozpoložení. Jestliže se i při běžných činnostech udržujeme ve stadiu bdělosti, uvědomujeme si absolutní dimenzi reality. Ale dosáhnout tohoto stavu není vůbec lehké a může k tomu pomoci komunita, která zažívá a snaží se o to samé. Klášter by se měl stát vyjádřením pronikavého vhledu, vnitřního míru a radosti. Klášter sám o sobě vyjadřuje klid a mír, který přenáší na své návštěvníky.

Komunita (sangha)/církve nemusí být dokonalá, v každé se můžeme naučit mnoho věcí, navíc se může změnit k lepšímu a růst k dokonalosti.

Ježíš si byl vědom skutečnosti, jak je důležité, aby křesťan nezůstal sám. Říká: „*Jako ratolest nemůže nést ovoce sama od sebe, nezůstane-li ve kmeni, tak ani vy, nezůstanete-li ve mně*“. Každý člen církve je součástí obrovského těla Kristova. Proto aby daná součást těla Kristova byla živá, je zapotřebí Ducha svatého. Podobně tomu je v buddhistické sangze. I ta musí být naplněna bdělostí, aby mohla být autentická.

Opravdová sangha je taková, ve které žijí její členové takovým způsobem, že je tento způsob života vede k vytváření rostoucího porozumění a lásce. Pokud ve společenství nastanou problémy, je potřeba se soustředit na vnitřní přeměnu

---

⁹² Hanh str. 83 - 95

jednotlivých členů. A kdyby tato proměna nepomohla, měla by se daná sangha opustit, případně by měli členové založit novou, protože být v nějaké saghe je důležitější než v ní nebýt. Podobně mluví autor i o církvi. Zdůrazňuje, že je potřeba, abychom my sami byli živí, plni ohně porozumění, lásky, pevnosti a klidu.

Dále autor tvrdí, že sůtry nejsou živou Buddhovou naukou, stejně jako evangelium není živým učením Ježíše. Učení se musí žít, a k tomu nám může pomoci právě církev/sangha, protože jen skrze ni učení ožívají.

4.2.6 Srdce plné míru⁹³

Předpoklad pro práci, pro mír, je mírumilovné srdce. Díky tomuto srdci jsme dětmi Božími. Ale i když budeme pracovat pro mír, neznamená to, že naše srdce není plné zloby, zášti a nespokojenosti. Předpokladem úspěšné práce je být v míru se světem, se všemi bratry a sestrami. Když se na někoho hněváme, přenášíme peklo na tuto zem. Musíme si uvědomit jednu skutečnost a to, že naším nepřítelem není druhý člověk, protože zlé skutky jsou jen projevem našeho kolektivního vědomí. Z tohoto problému nám může pomoci jen meditace, během které v nás začne růst bdělost, díky nám i v celé společnosti.

Pracovat pro mír také znamená zbavit se války v nás samotných, přestat zasévat semínka nenávisti, sváru. Sám Ježíš vybízel k nenásilí a říkal, že když tě někdo uhodí do tváře, nastav mu i druhou. Je potřeba hledat způsoby, jak vyřešit naše konflikty.

Když meditujeme o svém hněvu, často zjistíme, že člověk, který je našim nepřítelem, ve skutečnosti trpí. Díky tomuto zjištění se v nás probudí soucit a následně budeme moci nepřítele přijmout. V momentě, kdy začneme naše nepřátele milovat, jak mimo jiné říkal Ježíš, přestanou být našimi nepřáteli a místo nenávisti se v našem srdci zrodí soucit.

Ale nemůžeme si myslet, že nám pomůže, jen když budeme číst Bibli nebo učení Buddha. Proměna se v nás může stát až v momentě, kdy začneme uskutečňovat tato slova, když se stanou naší modlitbou.

---

⁹³ Hanh str. 97 - 110

Existence utrpení je skutečnost, která je. Je to i jedna z pravd Buddhovo učení. Ale díky hlubokému vhledu můžeme pochopit, co dělat, aby se situace změnila, dokážeme soucítit s ostatními. „*Nenásilí neznamená nečinnost. Nenásilí znamená, že jednáme s láskou a soucitem.*“⁹⁴

Extrémní cestou boje proti násilí je sebeobětování, které může pomoci druhým si uvědomit skutečnost. Tento čin může navázat dialog. Cestu nenásilí praktikoval např. Ghándí.

Pokud nevnímáme ve světě utrpení, nepraktikuje ve skutečnosti bdělost, ale pokoušíme se jen uniknout. Když budeme meditovat nad situací našeho nepřítele, pokusíme se pochopit, čím prochází, co ho vedlo k tomu, že jedná tak, jak jedná. Probudí to v nás soucit a utvrdí nás to v myšlence, že druhým lidem je potřeba pomáhat a ne je trestat našim hněvem.

Tam, kde chybí porozumění, se objevuje utrpení. Je to právě porozumění, které nás může osvobodit, je to takový klíč od vězení jménem utrpení. Tímto porozuměním je Bůh, Buddha. Jen díky porozumění můžeme pochopit druhého člověka, jeho hněv. Otevírá nás k tomu, abychom dokázali nepřítele milovat a přijmout ho. A porozumění v nás probouzí ještě schopnost odpustit.

4.2.7 Pro možnou budoucnost ⁹⁵

Naše společnost by se dala charakterizovat tím, že je v ní určitý neklid, prázdnota, který se snažíme zahnat různými věcmi např. jídlem, kouřením, mluvením, nadměrnou prací atd. Také často trpíme pocitem vykořenosti, protože nás neoslovují náboženské tradice našich rodičů, prarodičů. Těžko hledáme něco, co by tento hlad, prázdnotu naplnilo. Z tohoto důvodu je potřeba obnovit naše náboženské tradice tak, aby vyhovovaly potřebám naší doby. Nešvarem dnešních církví je, že nedokážou mluvit jazykem dnešních mladých lidí, nedokáží jim předat tradice. Tito lidé nemohou pořádně růst, protože nemají kořeny. Skrze pochopení hodnot naší tradice, můžeme pochopit a ocenit hodnoty jiných náboženských tradic.

---

⁹⁴ Hank str. 104

⁹⁵ (Hanh, 1996) str. 111 - 138

Pět vznešených pravd buddhismu⁹⁶ může dopomoci ke štěstí rodiny i celé společnosti. Tyto zásady se můžou snadno přenést do dnešní doby např. první zásadu (úctu k životu) můžeme zaktualizovat tím, že v momentě, kdy si uvědomíme utrpení ve světě, se zavážeme k tomu, že ho nebudeme dělat jiným, že i se sebou samým budeme jednat mírumilovně, staneme se vegetariány. Skrze harmonii ve svém životě můžeme přenést harmonii na vztahy v rodině, přátelům a společnosti.

Velkorysostí se rozumí to, že se podělím o svůj čas, energii a materiální prostředky s těmi, kdo jsou v opravdové nouzi. Ale jednat s velkorysostí je těžké. První věcí, kterou můžeme udělat, je to, že svůj čas budeme s druhými skutečně sdílet. Lásku k druhým nejlépe vyjádříme naší pozorností k nim.

Závazek zodpovědného chování v sobě zahrnuje také ochranu dětí před sexuálním zneužitím, stejně tak jako ochranu párů, rodin před nezodpovědným sexuálním chováním. Společnost často přistupuje k sexuálnímu vztahu bez spojení na úrovni srdce a ducha, což vede jen k dalšímu oddalování mezi jedinci. Často utíkáme také k nevěře, která ovlivňuje i naše děti. V našem světě také není problém se setkat s projevy násilného sexuálního chování, které vedou právě k zneužívání dětí, znásilňování... V buddhistickém pojetí je sexuální akt charakterizován spojením těla a ducha. Opravdová láska v sobě obsahuje úctu, ale také schopnost porozumět druhým a učinit je šťastnými.

Čtvrtá zásada v sobě třeba obsahuje závazek, že nebudu rozšiřovat informace, o jejichž pravdivosti nejsem přesvědčen. Nabádá nás k tomu, abychom si nelibovali ve lži a nemluvili věci, které mohou zdeformovat přátelské nebo partnerské vztahy. Lež, stejně jako nevěra, může vést k rozpadu vztahů. V naší době existuje množství různých komunikačních prostředků, přesto často uvnitř rodin komunikace a naslouchání neexistuje. Umění naslouchat je těžké, ale velmi důležité. Skrze vědomé pozorování dechu se můžeme naučit ovládat i naše pocity, probudí se bdělost, která nám pomůže odkrýt kořeny našich emocí např. vzteku. Mimo to nám umožní se dívat na problémy z hloubky vlastního nitra.

---

⁹⁶ Jsou to: úcta k životu, velkorysost, zodpovědné sexuální chování, pravdivá řeč a hluboké naslouchání, přijímání pouze zdraví prospěšných látek.

Pátá zásada učí jíst, pít a přijímat s bdělostí, obsahuje vyvarování se určitých potravin, ale i televizních programů, knih, hovorů. Skrze střídmost se můžeme snažit o změnu násilí, strachu, hněvu a zmatku v sobě i ve společnosti. Tato zásada vychází z vědomí, že naše tělo nepatří jen nám, ale patří i našim předkům, rodičům i budoucím generacím a všem tvorům okolo. Udržováním zdravého těla vyjadřujeme tak vděčnost všem okolo za to, že jsme. Ale stejně je nutné dbát i o duševní zdraví. Je zapotřebí hledat prospěšnou duchovní potravu, a to nejenom pro sebe, ale i pro své děti.

Těchto pět zásad je určitým lékem, který náš svět potřebuje, aby se vyléčil. Když budeme praktikovat bdělost, budeme si uvědomovat dění v každém okamžiku.

Podobné zásady najdeme i v židovství, křesťanství. Je jím desatero, které nám pomáhá rozlišovat, co máme dělat a co naopak ne, čemu se vyhnout, abychom žili pro Boha. Desatero není ničím jiným než přikázáním o lásce a porozumění. Na Desatero navázal i Ježíš svým přikázáním lásky. Láska je něco, co opravdu vydrží, co se stále rodí. Když se staráme náležitě o sebe, o své okolí, o životní prostředí, tak tím vyjadřujeme lásku k Bohu. Ale tato láska se vyjeví až v momentě, kdy pochopíme, že na světě nejsme sami, nejsme odděleni od ostatních bytostí a ani od prostředí.

Zásady zde nejsou proto, aby nás jen ničily a braly svobodu, ale jsou zde proto, aby nám pomohly přebývat v míru a uvědomovat si, co v současném okamžiku dělat a co naopak nedělat.

4.2.8 Hledání útočiště⁹⁷

V každém náboženství nesmí chybět devociální a transformační praxe. Do devociální praxe se řadí to, co záleží na nás a na cestě, kterou jdeme. Pro obě praxe je charakteristické, že vedou ke zmírnění utrpení. Nestačí jen hovořit o nějaké náboženské záležitosti, ale je potřeba ty věci konat. Až v tomto momentě začíná cesta přeměny, transformační praxe. Ve hře je také bdělost, která je klíčem. Pokud dojde k uvědomění si nějaké skutečnosti, začne narůstat

---

⁹⁷ Hanh str. 139 - 153

osvícení. Osvícení vede k pravému životu a pravému štěstí. Každý z nás potřebuje v životě místo, kde nalezne útěchu. Pro buddhistu je touto útěhou bdělost.

V děloze naší matky jsme pociťovali klid, trvalost. Po narození tuto jistotu už nemáme, protože se stále všechno mění. Toužíme po místě, kde bychom našli klid, kde bychom byli v bezpečí. Hledání útočiště se zakládá na naší pravdivé zkušenosti. Pokud začneme hledat útočiště v bdělosti, objevíme, že naše schopnost uvědomovat si, co se děje v přítomném okamžiku, je jistá. Bdělost se tak může stát světlem na naší cestě, je to živoucí Buddha.

Stále je zde otázka, kde je to útočiště. Buddha učil, že útočiště, kam se můžeme schovat, je uvnitř nás, je to bdělost.

V křesťanském pojetí je důležitá Svatá trojice. Každý člověk v sobě může poznat přítomnost Ducha svatého. Přítomnost Ducha svatého zároveň znamená přítomnost bdělosti, porozumění, lásky, energie, která oživuje Ježíše. Skrze ni si můžeme uvědomit živoucího Krista. V pravoslavné církvi se můžeme setkat s pojmem deifikace. Tento pojem říká, že člověk je mikrokosmem Boha. Pokud se požehnáme křížem, jedná se o formu hledání útočiště v Otci, Synu a Duchu svatém. Bdělost ale nemusí být jen útočištěm, může pojmout náš strach a zlobu a dovést je k transformaci. Zlo nemusíme jen zahánět, ale můžeme ho transformovat.

Při modlitbě se může stát, že uvázneme v síti slov a naše modlitba se stane jen slovy. Z modlitby poté odcházíme neproměnění, se stejným strachem. Ale modlitba může přinést opravdový klid, projasnění mysli, radost.

4.2.9 Druhý břeh⁹⁸

Čtvrtina obyvatel Evropy a severní Ameriky je přesvědčena o tom, že existuje nějaká forma reinkarnace. K této víře mají lidé různé důvody. Jedním z nich je například to, že se domnívají, že pozemský život není dostatečně dlouhý na to, aby určil celou naši cestu věčností. Buddhistické učení říká, že nic, pod čím si představujeme své já, není trvalé, tedy ani duše. Buddha definuje člověka jako

---

⁹⁸ Hanh str. 155 - 179

pět složek, které se jen v určitou dobu spojily v jedno a jsou zde jen omezený čas. Je důležité si uvědomit, že žádná z těchto složek našeho těla není trvalá, ale neustále se mění. Podobné je to i s duší. Také je složena z pouhých složek. Jsou to pocity, vnímání, mentální stavy a vědomí. Na základě těchto zjištění dosáhneme poznání, že pojmů, které známe jako je narození, smrt, je potřeba se zbavit a začít přemýšlet jinak.

I když jsme se dostali k buddhismu díky víře v reinkarnaci, postupem času zjistíme, že věci se mají jinak a naše víra se změní. A kdyby se nezměnily, nebyla by naše víra živá. Víra ale nebude živou, pokud o to my sami nebudeme usilovat. Je potřeba žít každodenní život v bdělosti a pokoušet se sílu bdělosti/Ducha svatého zvětšovat a posilovat. Jen tak nám víra může přinášet radost, mír, svobodu a lásku. Nemůžeme zůstat jen na půdě duchovního cvičení, je potřeba tuto víru uskutečňovat v běžném životě našimi skutky, které se řídí skutky živoucího Buddhy a živoucího Ježíše. Poté se naše skutky stanou správnými a budou naplněné hlubokým porozuměním. Platí zde jistá rovnice, že když náš život bude naplněný bdělostí, tak se díky ní budeme setkávat s Buddhou a Ježíšem v každém okamžiku.

Vraťme se zpět k myšlence o reinkarnaci. Pokud se budeme věnovat praxi, nastane den, kdy si uvědomíme, že jsme svobodní, že pro nás již nic neznamena narození ani smrt. Jsme osvobozeni od mnoha nebezpečí, se kterými jsme se potýkali předtím. Z toho všeho vyplývá pochopení, že nirvána/království nebeské je zde, že je opravdu dosažitelné.

Předpokladem osvobození se od pojmů je to, že přestaneme vnímat věci jako pojmy. Po zaniknutí těchto pojmů dosáhneme nirvány. Autor říká: „*Skutečnost nelze popsat prostřednictvím pojmů a slov. Lze ji poznat jen přímou osobní zkušeností.*“⁹⁹

Nyní se dostáváme k tomu, abychom vysvětlili název této kapitoly. Buddha výraz druhý břeh (parajána) používal v momentě, kdy mluvil o spáse neboli osvobození. Tento druhý břeh je říší ne-zrození a ne-smrti. Říší, která je zbavena utrpení. Druhým břehem se myslí tento svět.

---

⁹⁹ Hanh str. 163

Buddhismus nás učí vnímat, že naše představy jsou vždy odlišné od skutečnosti. Máme zafixováno, že každé slovo, které používáme, v sobě obsahuje nějaký pojem. Tyto pojmy jsou posléze složeny z reálných prvků. Prvky pak můžeme ve své fantazii různě spojovat dohromady. Můžeme pak vymyslet něco neuskutečnitelného. Proto je zde nebezpečí, pokud se vážeme pouze na pojmy. Protože pojmy samy o sobě nemůžou existovat. Pakliže přestaneme přemýšlet v pojmech, můžeme poznat pravou realitu. Naše představy nám mohou zakrývat pravou realitu věcí a to se týká i Boha. Poté se může snadno stát, že Boha nevnímáme jako lásku, moudrost a bdělost. Autor říká, že Boha můžeme poznat skrze Ducha svatého, který se projevuje i druhému člověku, který je soucitný, starostlivý, chápavý.

Musíme se naučit vnímat absolutní dimenzi. Absolutní dimenzí se rozumí stav klidu, míru a radosti. Mohli bychom se domnívat, že tohoto stavu lze dosáhnout až po smrti, ale této dimenze lze dosáhnout i zde. Může nám v tom opět pomoci bdělost při dýchání, procházky. Při všech těchto činnostech můžeme zakusit absolutní dimenzi. Je potřeba, abychom vnímali jednu věc s hlubokým uvědoměním, poté budeme vnímat všechno. Zjistíme, že přítomný okamžik je složen jak z minulosti, tak i z budoucnosti, protože tuto budoucnost vytváří. To nám pomůže se osvobodit od mnoha starostí.

4.2.10 Víra a praxe¹⁰⁰

Základem víry, která je živá a stále směřuje dále, podobně jako strom, je pravdivá náboženská zkušenost. Tato zkušenost není založena na přesném poznání různých teorií a pojmů. Je založena na pravdivém vnímání věcí takových, jaké jsou. Jen díky tomu dokážeme poznat podstatu reality. Tato skutečnost je stejná jak pro buddhismus, tak i křesťanství. Thich Nhat Hant píše, že přímý přístup k Bohu mají jen Syn a Duch svatý. Je to způsobeno tím, že nemají žádné myšlenky a představy o Bohu. Abychom dosáhli alespoň nějakého poznání, je zapotřebí, aby se Bůh Otec a království Boží stali naší každodenní

---

¹⁰⁰ Hanh str. 181 - 217

zkušeností. I když představy a myšlenky jsou špatné, tak je přeci jenom můžeme použít k naší duchovní praxi, hlavně tedy na začátku.

Jak v buddhismu, tak i v křesťanství je předpokladem modlitby a meditace, které ponese ovoce, koncentrace, oproštění od rušivých myšlenek. Díky modlitbě a meditaci v sobě můžeme objevit semínko osvícení/Božího království, které posléze vede ke spojení s podstatou našeho bytí.

I když se snažíme nějakým způsobem žít svůj duchovní život, ale nežijeme ho naplno, můžeme se ocitnout v problémech. Jedním z nich může být to, že začneme mít pochybnosti. Přestaneme být schopni vnímat realitu absolutně. Podobně duchovnímu růstu může bránit i příliš mnoho pohodlí.

Úkolem každého buddhisty je žít život tak, aby v každém okamžiku svého života praktikoval bdělost. Bdělost je energie, pomocí které si uvědomujeme přítomný okamžik a vše co se v něm děje. Je základem každé buddhistické meditace. Základní otázkou je, jak žít život, aby byl opravdu naplněn bdělostí, ale dokázat i normálně fungovat.

Buddhista bere energii na všechny aktivity z víry v každodenní praxi. Praktikování bdělosti každý den přináší do života radost a mír. Mimo jiné zapříčiňuje i to, že věříme a máme důvěru v konání praxe. Přináší také vnitřní přeměnu. V momentě, kdy budeme žít život v přítomném okamžiku, se tak staráme i o naši budoucnost.

V momentě, kdy budeme praktikovat bdělost, dojde k zaniknutí všech pojmů a teorií. Díky tomu se osvobodíme od iluzí a falešných představ. Uvědomíme si absolutní dimenzi. To vše vede k tomu, že se bezvýhradně odevzdáme Bohu.

Podobné je to i v křesťanství. Při modlitbě v nás přebývá Duch svatý. V momentě, kdy se opravdu snažíme žít v Duchu svatém, se v nás může uskutečnit vnitřní přeměna. Ta vede k hlubšímu vnímání, hlubšímu pochopení a hlubší lásce. Pokud celým srdcem milujeme Boha, dokážeme milovat ostatní živé bytosti.

V momentě, kdy praktikování našeho náboženství bude založené na autentické zkušenosti, budou různá náboženství obsahovat tytéž prvky stability, radosti, míru, porozumění a lásky. Můžeme se od sebe učit.

5 Komentář ke knize T.N. Hanha

5.1 Přítomný okamžik

Náš svět nežije v přítomném okamžiku. Všichni si říkáme, že jednou bude lépe. Bude lépe, až budeme mít novou vládu, bude lépe, až budu mít novou práci. Ne nadarmo tato dvě slova „bude lépe“ byla předmětem jedné volební kampaně. Ale je tomu opravdu tak? Opravdu věříme, že jednou bude lépe? Věříme v tuto naději? Jako křesťané do určité míry můžeme říct, že jednou bude opravdu lépe. Ale nejspíš tomu nebude v této době a na tomto místě, ale v nebi. Nám to vlastně bude už jedno, tam konečně budeme žít přítomný okamžik. Protože se nebudeme muset honit za pozlátkem naší doby. Řešit, z čeho zaplatíme hypotéku, dětem kroužky, jídlo a další položky na našem seznamu. Někteří mi namítnou, že žít přítomným okamžikem je nesmírně těžké a to nikdo z lidí, křesťanů, které znají, nedokázal. Ale je tomu opravdu tak? Osobně mě napadá jeden příklad, ale určitě bych ji našla více, a tou je Marie. Marie určitě měla své plány do budoucna, určitě si v hlavě probírala, jaké to bude, až se provdá za Josefa, až budou společně bydlet. Možná se těšila, možná měla obavy. Do jejich plánu přišel Boží anděl s poselstvím, které známe všichni: „*Neboj se, Maria, vždyť si nalezla milost u Boha. Hle, počneš a porodíš syna a dáš mu jméno Ježíš...*“ Dále je zde dialog Marie s Andělem, na jehož konci Marie řekne: „*Hle, jsem služebnice Páně, staň se mi podle tvého slova.*“¹⁰¹ Marie nevěděla, co se má stát, jak se to může stát, co to všechno bude znamenat pro její život. Věděla ale, že chce říct Bohu ano a také ho řekla. Nestarala se o budoucnost, o to, co si o tom budou myslet lidé, jak to vysvětlí Josefovi, rodině... Nestarala se ani o minulost, nebrala v potaz svůj slib Josefovi. Žila v přítomném okamžiku, v tom okamžiku, kdy k ní přišel anděl a mluvil k ní. Bez váhání přijala tento přítomný okamžik a stala se tak požehnanou a skrze ni mohl Bůh učinit velké činy a postaral se i o její budoucnost. Tento příklad mě přivádí k myšlence, jestli se my křesťané, když se tak staráme o svoji budoucnost a o spásu, neochuzujeme o Boží jednání.

---

¹⁰¹ (Bible , 1989) Lk 1, 30 - 38

O to, aby mohl naplno jednat v našem životě. Možná bychom se měli méně starat o náš život a více žít v přítomném okamžiku.

5.2 Chléb, který jíme, obsahuje celý vesmír

V této podkapitole autor popisuje Ježíšovu poslední večeři s učedníky. Eucharistie/Poslední večeře, je jedno jak tento akt budeme nazývat, je pro většinu křesťanů velmi důležitý okamžik jejich náboženského života. Mohu souhlasit s autorem, že je člověk opravdu naplněn zbožností a bdělostí. Ale nemohu plně souhlasit s tím, že Poslední večeře s učedníky byl drastický způsob, jak probudit učedníky ze spánku. Učedníci opravdu nepochopili některé myšlenky, které Ježíš měl. Nepochopili ani to, proč musí jít na kříž. Buddhisté by asi řekli, že nebyli probuzení. Ale nemyslím si, že to byl poslední pokus, jak je přimět k pochopení. Domnívám se, že Ježíš spíše toto udělal, aby učedníci mohli zpětně pochopit, co znamenala jeho smrt na kříži. Bylo to takové vyučování, přiblížení toho, že jeho tělo je tím, co je nám dáváno každý den. Všichni sice pracujeme, abychom měli na jídlo, ale to, že jídlo opravdu máme, je Boží dar, stejně jako to, že máme co jíst. A nejenom, že Ježíšovo tělo a krev nás osvobozují od každého hříchu, dávají nám také život. Ježíš znal dokonale své učedníky. Věděl, že nechápou, ale věděl, že díky tomuto aktu jednou lépe pochopí význam jeho smrti. Navíc Ježíšova Poslední večeře byla sederovou večeří, kterou musí slavit každý Žid.

Autor dále v knize popisuje svaté přijímání. Je potřeba si uvědomit, že správně v katolické církvi k svatému přijímání může přijít jen ten, kdo má „splněné“ určité svátosti. Úlohou kněze v katolickém prostředí není vnést život do komunity věřících, ale kněz je tím, kdo zprostředkovává zázrak, kdo proměňuje chléb a hostii v Tělo Kristovo. Přijímání může probudit bdělost, ale pro hodně tradičních věřících je to jen přijímání, určitá povinnost. Vůbec nemusí při něm dojít k probuzení Ducha svatého, k nějakému duchovnímu zážitku, k uvědomění si přítomného okamžiku. Je potřeba si uvědomit také skutečnost, že svátost je tajemství. Nemůžeme říct, že pokud ji člověk bude přijímat bez bdělosti, tak se v jeho duši nic nezmění. A na druhou stranu Duch svatý se může člověka dotknout i mimo svátost, třeba i při obyčejné činnosti.

5.3 Živý Buddha, živý Kristus

Autor v knize zmiňuje myšlenku, že v křesťanství bývá na Ježíše obvykle nahlíženo pouze jako Syna Božího. Z mého pohledu tomu tak není. Myslím si, že Ježíš už není dávno chápán jen jako Syn Boží, ale je na něj pohlíženo z pozice člověka, tesaře, Žida, Izraelity. V biblické exegezi se zkoumá i historické pozadí příběhu, Ježíšovy skutky v kontextu celého jeho života. Nelze oddělovat jeho pozemský život od jeho nebeského života. Domnívám se, že to, co Ježíš činil tady na zemi, je obrazem Boha. Ježíš je prostředek, skrze něho a Ducha svatého můžeme poznat Boha, Otce. Tím, že je Ježíš plně člověkem a zároveň Bohem, tím je nám blíže, dokáže lépe pochopit naši situaci. Úkolem každého křesťana je pochopit Ježíše jako člověka, pochopit, proč a jak se choval na zemi. Když pochopíme příběh v jeho celku, dokážeme pochopit tu nejdůležitější událost a tou je jeho ukřižování, smrt a vzkříšení.

Autor píše: „*V judaismu i křesťanství jsou vyobrazení důležitou složkou.*“¹⁰² S tím nesouhlasím. Vyobrazení nejsou rozhodně důležitou složkou. Z mého pohledu tou nejdůležitější složkou v křesťanství je osobní vztah s Bohem, skrze poznání Ježíše, které se uskutečňuje skrze Ducha svatého. Bohu nejde o otroky, ale o přátele. Nejde tak ani o vlastnosti, které bychom jako křesťané měli mít. Někdy se říká, že křesťané vlastně usilují o to, aby byli jako Ježíš. To je sice pravda, ale nejsme spaseni skrze naše skutky. V křesťanství má velké slovo Boží milost, která je pro nás nezasloužená. Za naše skutky bychom si spasení nezasloužili, ale díky Boží milosti můžeme být spaseni. Nezáleží tolik na tom, zda budeme milosrdní, laskaví k druhým, i když je to skvělé a sám Ježíš řekl, že máme milovat bližního jako sami sebe. Ale to, že budeme k lidem milosrdní, laskaví, nám spasení nezaručí. Ale zaručí nám ho Boží milost. Pokud žijeme opravdu s Ježíšem v srdci, může to na našem životě být poznat, ale také nemusí. Můžeme před lidmi nosit masky a vůbec nedat najevo, že patříme Kristu.

---

¹⁰² Hanh str. 79

5.4 Praktikující komunity

Autor v knize píše o tom, že pokud zjistíte, že v církvi nežije Duch svatý, je potřeba ho do ní vnést. Jestliže to nebude fungovat a církev nebude v souladu s duchem Ježíšova života, je lepší založit novou církev. Tento názor mně přijde zvláštní, a hlavně i nebezpečný, protože může vést k dalšímu štěpení církví. Domnívám se, že většina problémů v našich církvích je založena na nedorozumění, na nedostatečné komunikaci, hlavně i na našem hříchu. Církev není shromáždění dokonalých lidí, ale je to shromáždění lidí, kteří jsou hříšní, kteří se dopouštějí chyb. Člověk by neměl z církve odcházet jen tak. Samozřejmým důvodem může být odklon od Ježíšova učení, ale jak by církev vypadala, kdyby se odklonila? Nezanikla by náhodou sama od sebe, protože by zde nebyl přítomen Duch svatý? Není někdy chyba náhodou na straně člověka? Třeba se na prvním místě musí změnit on a pak až může měnit církev.

Další věcí, s kterou se pokusím nějak polemizovat je výrok na straně 92, kdy autor říká, že „*evangelia ve své psané, dokonce ani ústní formě nejsou živým učením Ježíše.*“ Je sice pravda, že evangelia, Boží Písmo, nejsou Kristus sám, ale slova Bible se mohou stát živými skrze Ducha svatého. Byl to Duch svatý, který „vedl“ ruku autorů, kteří psali Bibli. Navíc, podle mého názoru, některé Ježíšovy výroky jsou autentickými slovy Ježíše, protože jsou stejné ve všech čtyřech evangeliích. Navíc se jako křesťané můžeme také spolehnout na tradici předávání evangelií. Učedníci by i těžko vymysleli nějaký příběh a slova a dokázali pro to i zemřít.

„*Představme si, že nesvětime svaté přijímání v kostele, ale místo toho společně sedíme na čerstvém vzduchu, dělíme se o chléb a jíme bděle a s vděčností, vědomi si zázračné podstaty chleba.*“¹⁰³ Osobně mi přijde zvláštní spojovat svaté přijímání a piknik s přáteli. Ať věříme nebo nevěříme v opravdovou Ježíšovu přítomnost v chlebu a víně, nebo si myslíme, že je Ježíš přítomen jen duchovně, ve večeři Páně jde vždy o něco víc. Je to posila, kterou máme od Ježíše pro život zde na zemi.

---

¹⁰³ Hanh str. 167

6 Neočekávaná cesta

6.1 O autorovi¹⁰⁴

Rodina Paula Williamse nebyla nijak náboženská, podle jeho vlastních slov, přestože v jeho příbuzenstvu byli někteří členy a či pastory anglikánské církve. Když mu bylo 12 nebo 13 let, zemřela mu matka. Po její smrti následovalo přestěhování celé rodiny do jižní části Anglie. S tímto obdobím se pojí i jeho zpívání a později sbormistrování v místním anglikánském pěveckém sboru. Dokonce se jeden čas zabýval i myšlenkou, zda by se nemohl stát vikářem anglikánské církve. V 60. letech byl v anglikánské církvi biřmován a do této církve se autor zapojil i službou, kdy pomáhal u vysluhování svatého přijímání, které sám pak přijal kolem osmnáctého roku svého života. Ve stejné době se díky jedné knize o józe začal zajímat o indické myšlení. Díky náročnému studiu, zkouškám a všem okolnostem přestal chodit do církve.

Po střední škole nastoupil na Sussexskou univerzitu do oboru filosofie. Prohloubil se jeho zájem o indickou filosofii, což vedlo k tomu, že začal studovat kromě filosofie i religionistiku.

Za dob studia se oženil se Sharon a měli spolu syna Myrddina. Díky své práci o buddhistické škole Mádhamika získal na Oxfordské univerzitě doktorát.

Za buddhistu se začal, podle jeho vlastních slov, považovat v 70. letech. Později se jím stal i oficiálně a to konkrétně v tibetské tradici Gelugpa.

V 80. letech učil na univerzitě v Bristolu, současně vyučoval v buddhistickém centru Lam Rim a vystupoval také v televizi, rozhlase a na konferencích.

Později začal poznávat, že mu buddhismus nenabízí to, co hledal. Řekl, že je buddhismus beznadějný. To zpětně vedlo k jeho konverzi ke křesťanství, ke katolicismu. Zásadní v jeho obrácení byla jeho práce Altruismus a znovuzrození, ve které se zabýval dalším znovuzrozením člověka. Došel v ní k názoru, že znovuzrozený člověk je ve skutečnosti jinou osobou, než kterou byl předtím, než zemřel. Jeho postoj v této práci mu byl vyčítaný. To ho vedlo k přemýšlení, že

---

¹⁰⁴ Paul Williams, Neočekávaná cesta, O konverzi z buddhismu ke katolictví, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2010 str. 19 - 36

on nemůže dosáhnout v buddhismu probuzení. Uvědomil si, že křesťanství je náboženstvím naděje. Uvědomil si tři důležité zkušenosti, které podle jeho slov vedou k tomu, že nemůže být vyznavačem jiného náboženství než křesťanství. Mezi tyto tři skutečnosti patří to, že Bůh existuje, že je to Bůh stvořitel, stejně jako, že Ježíš byl skutečně vzkříšen z mrtvých, že fyzicky zemřel. Poslední skutečností je jeho příslušnost ke katolické církvi, protože podle jeho slov „existují protiargumenty ve prospěch katolictví. Protože argumenty, proč nebýt katolíkem, mě nepřesvědčily a líbí se mi – přiznávám – argumenty pro katolictví, budu katolíkem.“¹⁰⁵ Podle jeho slov je schopen v Bohu pochopit objektivitu každodenního světa. Z toho vyplývá, že jen v Bohem pověřené, neomylné církvi, která je založená na Bytím samotném, je umožněna morálka a duchovní osvobození, které je větší než jen individuální zájem o sebe sama. Tyto tři věci je on schopen racionálně uchopit.

6.2 Neočekávaná cesta

6.2.1 Úvod¹⁰⁶

Autor v úvodní kapitole popisuje svoji konverzi od buddhismu ke křesťanství. Zabývá se otázkou, co je pravda. A říká, že pravdu nelze jen tak snadno objevit, protože se často na první pohled tváří jinak, jako něco, co ani nestojí za to, aby se prozkoumávalo. A platí to i o hledání pravdy v náboženství.

Zmiňuje zde i jednu zajímavou myšlenku a to, že většina lidí z evropského kontinentu, v momentě, kdy konvertují k jinému náboženství než ke křesťanství, se vlastně křesťanství úplně nevzdávají. Jen se zbavují té části, která je pro ně nestravitelná. Autor říká, že pro něj to byl problém zla.

Západní buddhismus je podle něho hlavně náboženstvím založeným na laskavosti a soucitu. Je to náboženství, které do jisté míry zlehčuje roli víry, nezabývá se idejí Boha stvořitele. Do popředí klade přímou osobní zkušenost. Další výhodou je, že nevyžaduje složitý systém víry a pravidelnou účast na nějakých náboženských obřadech. Podle slov Paula Williamse je „západní

---

¹⁰⁵ Paul Williams str. 32

¹⁰⁶ Paul Williams str. 19 - 36

*buddhismus ve skutečnosti náboženství osobního rozvoje zplnomocněním sebe sama. Všechny morální předpisy se vysvětlují jako pravidla cvičení, která člověk přijímá pro jejich užitečnost v každodenním životě a duchovním cvičení, a ne proto, že požaduje nějaká vnější autorita.*¹⁰⁷

Nelze podle něho srovnávat buddhismus a křesťanství jen na běžné úrovni. Je zapotřebí začínat u myšlenek raných křesťanských filosofů, mezi které řadíme sv. Anselma, sv. Tomáše Akvinského a poté pokračovat k těm ze současné filosofie jako je např. Alvin Planting.

Většina lidí se podle jeho slov stává buddhisty díky zájmu o buddhistickou filosofii a díky jeho přiblížení se postmodernímu individualismu. Částečně i díky tomu, že v něm lidé nevidí stejné problémy jako v křesťanství. Ale často je to způsobené tím, že se zůstane jen na povrchu. Přikloní se k buddhismu, protože je pro ně atraktivní, ale vlastně nedají ani moc šanci tomu, aby poznali křesťanství do hloubky. Zavrhnou Boha svých představ a nikdy nepoznají Boha takového, jaký je.

Ve své knize chce tvrdit, že „*buddhismus má výkladovou mezeru, která pokud by se vůbec měla zaplnit, se dá zaplnit pouze nutným jsoucím. Toto nutné jsoucní je možné přijatelně ztotožnit s Bohem teistů.*“¹⁰⁸ Je věcí rozumu, aby se snažil tuto mezeru přijmout.

Definuje i pojem víra, který pro něj neznamena nějaký vnitřní pocit, ale je to pro něj akt vůle.

6.2.2 Bůh, buddhismus a morálka

6.2.2.1 Polemika o tom, co existuje (ontologie)¹⁰⁹

V buddhismu se dají vysledovat dva odlišné proudy. Jedním z nich je popírání existence Boha. Druhý naopak v existenci Boha věří. Pro oba proudy je důležité to, že pro dosažení konečného osvobození není Boha potřeba. Protože probuzení člověk může dosáhnout sám, vlastními silami. Buddhismus sice nezná

---

¹⁰⁷ Paul Williams str. 25

¹⁰⁸ Paul Williams str. 34

¹⁰⁹ Paul Williams str. 39–51

jednoho Boha, ale zná různé bohy, kteří nejsou nesmrtelní, ale podléhají koloběhu smrti a znovuzrození. My, jako neprobuzení lidé, nedokážeme pochopit pravou povahu věcí. Z toho právě vyplývá to, že jsme neustále v koloběhu znovuzrození. Máme tendenci věcem, které jsou proměnlivé, dát stálost. Z toho vyplývá, že tyto věci zpředměťujeme a z toho pak vyplývá, že je přeceňujeme a dáváme jim trvanlivost, kterou nemají. A nečiníme to jen s věcmi, ale i s námi samotnými. Při plánování našich životů si myslíme, že jsme nesmrtelní. Máme tendenci se obklopovat věcmi, které nám dají trvalé štěstí. Ale to všechno má za následek jen naše zklamání. Vysvobození spočívá v tom, že se vzdáme tohoto lpění. Z toho, co teď bylo řečeno o buddhismu, je jasné, proč buddhismus nepotřebuje žádného boha. Autor se domnívá, že tomu tak není. Že i v buddhismu existuje mezera, kterou může zaplnit jen Bůh. Tou mezerou je otázka, „*proč je něco spíše než nic?*“¹¹⁰ Tato otázka neřeší, co bylo počátkem věcí, tedy bod, ve kterém všechno začalo. Z této věty vyplývá další důležité tvrzení a to, že pokud něco existuje, mohlo to také neexistovat. Nic nemůže existovat bez příčiny. Každá věc potřebuje vysvětlení své existence. Odpovědí na tuto otázku je Bůh. Protože jen Bůh umožňuje existenci v jakémkoliv čase.

Tomáš Akvinský, o kterém se autor zmiňuje, říká, že k úplnému pochopení jsoucna/Boha potřebujeme zjevení. A toto zjevení nám poskytne samo jsoucno, i když my neznáme Boží hlas a nevíme, jak přesně k nám promlouvá. Také se můžeme přiklonit k Aristotelskému pochopení Boha, které zastává názor, že Bůh je nehybný hybatel, který o stvoření nemá zájem. Bůh, který se o své stvoření zajímá, se prvně objevuje až v judaismu. Ale stále je zde otázka, jak tento Bůh, který jedná, odpovídá jsoucnu, které je odpovědí na otázku: „Proč je něco spíše než nic“. Autor sám říká, že v jeho knize na to není místo. Ale z logiky věci spíše do svého života přijmeme Boha, který o své stvoření pečuje, než Boha, který je jen nehybný hybatel.

„Jestliže chceme říci, že nutné jsoucno není slepé, potom (navrhují) jediný způsob, jakým zde můžeme mluvit, je říci, že (nějakým naprosto tajemným a analogickým způsobem) nutné jsoucno chce něco spíše než nic. Přeje si věci.

---

¹¹⁰ Paul Williams str. 41

*Tímto způsobem se nutné jsoucno stává konečným vysvětlením nejen ontologicky, ale i z hlediska vůle, záměru.*¹¹¹

Pro vysvětlení buddhistických záležitostí je zapotřebí definovat dvě jsoucna. Jedno, které zamýšlí, které chce, aby věci nějak byly a druhé, které pečuje. Musíme ale vzít v potaz i to, že věci se můžou rozhodnout konat jinak, než on chce. Z toho vyplývá, že jsoucno pak musí být jejich koncem. To je křesťanská naděje.

Důležité je si nakonec uvědomit, že Bůh je mimo čas, proto je věčný. Z toho vyplývá, že stvoření je na něm závislé. Toto pojetí je velmi odlišné od buddhistického pojetí, protože v jejich pojetí je Bůh ten, který se mění, je v čase. Buddha vlastně nepotřebuje Boha, protože sama příčinná existence působí silou bytí. Ale podle autora právě z toho vyplývá to, že Bůh existuje. Jen Bohu stačí prostě a jednoduše být. Kdyby nebyl Bůh, nebyly by nic.

6.2.2.2 Další důkaz, uvádějící do souvislostí řád – zvláště mravní řád, jak ho chápe buddhismus - s ontologií¹¹²

Mravním řádem se rozumí to, že dobré skutky vyvolávají štěstí a naopak špatné skutky jsou příčinou utrpení. Jinak řečeno je to karmanový zákon. Podle autora je velmi sporné tvrzení, že by věci samotné mohly nějakým způsobem ukázat řád. A že by následně tento řád mohl platit dál v dosud neznámém čase a prostoru. A hlavně, že tímto řádem se nemyslí jen řád fyzický a psychologický, ale řád mravní. Z toho podle autora vyplývá, že ke stanovení řádu a morálky je zapotřebí nějaký Stvořitel.

6.2.2.3 Bůh a zlo¹¹³

Často se setkáme s názorem, že když ve světě existuje zlo, tak přece nemůže existovat všemohoucí a hlavně dobrý Bůh. I toto je jeden z argumentů proti Bohu, který uplatňují buddhisté. I když tento argument řekne, že nemůžeme počítat s Bohem, který je všemohoucí a zcela dobrotivý, nepopírá to, že Bůh je.

---

¹¹¹ Paul Williams str. 47

¹¹² Paul Williams str. 52 - 54

¹¹³ Paul Williams str. 54 - 59

Stejně jako se nedá říct, že by Bůh stvořil špatný svět, že on sám mohl stvořit svět, který by byl lepší, kde by třeba nebylo zlo. Stejně jako můžeme říct, že Bůh je zdrojem dobrých věcí, je spravedlivý. Z toho vyplývá, že nám nepřísluší, abychom Boha obviňovali, že stvořil špatný svět. Stvořil svět takový, jaký je. A nám nepřísluší jeho stvoření soudit, je to tajemství. Stejně jako nevíme, co z Boží strany znamená to, že je dobrý. Ale my můžeme říct, že Bůh je dobrý. Otázka, která se nabízí, je, jestli můžeme stejně říct, že je Bůh zlý. „*Existuje jeden smysl, ve kterém může tvrzení, že Bůh je zdrojem všech zlých věcí, být správné, a totiž v tom, že podmínkou existence zla je existence světa a Bůh je zdrojem existence absolutně všeho, co existuje. Bůh je v tomto smyslu i příčinou našeho svobodného jednání.*“¹¹⁴ Z toho tedy vyplývá, že hřích, jako takový, nebyl stvořen Bohem, ale je jen příčinou našeho selhání.

6.2.2.4 Meditace o anglickém vdolku (donutu)¹¹⁵

Autor tuto kapitolu začíná polemikou, zda můžeme říct, že pochybnost je znakem pravdy. „*Mezi optimistou a pesimistou nemůže být smíru – kde optimista vidí vdolek, zří pesimista díru.*“¹¹⁶ Z toho vyplývá, že ve světě pesimistů nenajdeme moc radosti. Při pohledu na vdolek se shodneme, že většina z nás uvidí vdolek i díru. Otázkou je, co je pro náš život lepší, na co bychom se měli zaměřit. Když se soustředíme na vdolek, za chvíli z něj nemusí zůstat nic. Což odpovídá indickému myšlení, kde je cílem odpoutání od každodenního života. Cílem života v buddhismu je soběstačnost, nezávislost na ostatních. Tedy vlastně nepřítomnost závislosti. Buddhismus by se tedy zařadil mezi náboženství té díry. Buddha nepotřebuje ostatní k tomu, aby dosáhl svého cíle. To je v ostrém kontrastu ke křesťanství. Křesťanství potřebuje společenství, církev, tělo Kristovo. Křesťanství je tedy náboženstvím vdolku. Podstatou křesťanství není samostatný jedinec, ale společenství, protože i Bůh je společenství. Ve staré křesťanské mystice můžeme najít názor, že cílem křesťana je dosáhnout spojení s Bohem. To je chápání, které není úplně správné, protože konečným cílem

---

¹¹⁴ Paul Williams str. 56

¹¹⁵ Paul Williams str. 59 - 64

¹¹⁶ Paul Williams str. 59

křesťanství je společenství, není to jen dokonalost. Můžeme najít spojení mezi křesťanskou představou cíle, kterým je komunita, a představou Boha.

6.2.2.5 Vědomí, já, morálka a ostatní¹¹⁷

„Z konečného pohledu se buddhistická ontologie vždy vrací k závislosti všedních věcí v určitém smyslu na vědomí.“¹¹⁸ To je základní věta, z které vyplývá, že ostatní jsou závislí v určitém pohledu na mém vědomí. Což může být sice problematické, když mně věci nejsou dané. Na druhou stranu v buddhismu mohu dosáhnout osvícení jen v rámci své vlastní mysli. A platí zde rovnice, že dobro všech cítících bytostí spočívá i v mysli ostatních.

Jeden budhista jménem Šinran si uvědomil, že starost jen o své vlastní zážitky vede k jáství. A z toho poté odvodil, že nic nemůže přinést člověku osvícení, protože osvícení je nad jástvím. Člověk pak dojde k poznání, že se musí obrátit k síle Jiného (tariki). Touto silou je podle Šinrana víra (šindžin). Víra v tomto smyslu je odevzdání. Buddhovská podstata se nachází v nejskrytější hlubině člověka. Tato podstata je vždycky neposkvrněná.

Pokud se vymaníme z Já díky síle Jiného, dostaneme se zajeťm jáství k bodu, ve kterém mají základ druzí a vlastně i já. Ale tento postup vyžaduje vykročení mimo nás.

6.2.2.6 Nežádoucí utrpení¹¹⁹

Pro buddhismus je základem nepřítomnost utrpení. Cestou k odstranění utrpení je transformace vědomí, která vede ke štěstí, což znamená k odstranění utrpení. Podle tohoto učení je tedy nemožné, aby nějaký Bůh stvořil svět, když je v něm utrpení.

V křesťanství je to trochu jinak. Křesťan se ze všech sil snaží vykonávat Boží vůli. Když činí Boží vůli, nečerpá mnohdy ze svých zkušeností. A vykoná Boží vůli, i když to znamená, že bude trpět. Vlastně by se dalo říct, že vykonává povinnost vůči Bohu a vůči ostatním lidem. Ale Bůh vůči světu žádné povinnosti

---

¹¹⁷ Paul Williams str.65 - 69

¹¹⁸ Paul Williams str. 65

¹¹⁹ Paul Williams str. 69 - 73

nemá, ani od nás nic neočekává. Tedy neočekává, že mu budeme sloužit a uctívat ho. Ale my tuto povinnost vůči Bohu máme. Dalo by se to připodobnit třeba k naší povinnosti správné péče o zvířata, o nenarozené děti. Abychom se mohli takto chovat, musíme překonat náš egoismus.

6.2.2.7 Mnoho buddhistických strategií pro proměnu mysli¹²⁰

Cílem všech buddhistických cvičení je pomoci člověku v tom, aby byl laskavější, šťastnější a dosáhl probuzení. Proměna mysli je v buddhistickém pojetí prací člověka, jeho osobní prací, přestože se konají ve společenství.

Ježíš nikdy nehlásil cestu mystiky. Jeho učením byla jen cesta vedoucí k obrácení, k pokání a novému životu. Slovo meditace můžeme nalézt i v židovské esejské komunitě, kde to znamenalo studium Tóry, včetně jejího pochopení. Zabývali se také přemýšlením nad velikostí Boha a jeho díla. V tomto kontextu učil i Ježíš. Nemůžeme poznat Boha takového, jaký je On sám v sobě. Při meditaci se očekávají nějaké zážitky, ale jsou to zážitky pocházející z vůle člověka. Bůh je pak stavěn do pozice, kdy má jen zprostředkovat zážitek. Křesťanství není náboženstvím zážitků, ale náboženstvím, které je založeno na vztahu k Bohu a Božím vztahu k lidstvu skrze milost, podobně jako islám, judaismus. Podle autora i ty části křesťanství, které mají blízko buddhismu, jsou zcela odlišné, protože je to Bůh, který prostupuje křesťanství. Křesťan by měl usilovat o svatost, ale ta není ničím jiným než cestou k tomu, abychom podřídili naši vůli té Kristově. Ale není to cesta osamělosti, ale je to cesta ve společenství skrze různé prostředky, třeba i meditaci.

6.2.2.8 morálce papežovy touhy¹²¹

Podle buddhistického pojetí je touha žádostivostí a vede k utrpení, je základem budoucího utrpení karmy. Což může být sice pravda, ale nemusí to tak být. Podle autora je špatné se vyhýbat touze jen z toho důvodu, že by mohla vést ke zklamání. Je navíc podle něj zvláštní, že by nenaplněná žádostivost mohla určovat budoucí znovuzrození. Ale to nás vlastně nemusí znepokojovat. Pro

---

¹²⁰ Paul Williams str. 73 - 83

¹²¹ Paul Williams str 83 - 85

křesťany je odpovědí Bůh a pro buddhisty je to, že se žádostivost projevuje ve znovuzrození. Třeba pro křesťany je dobré, když touží po Bohu, protože tato touha dokáže nalézt i konečné naplnění.

6.2.2.9 Víra ve znovuzrození není slučitelná s vírou v stvořitele¹²²

Podle autora, řada životů, znovuzrození vede k tomu, že životy, ve kterých nedosáhneme soteriologického cíle, jsou bezvýznamné. Což se neslučuje s myšlenkou dobrého a spravedlivého stvořitele. Druhým významným argumentem je, že podle buddhistického chápání znovuzrozená osoba je jiná než ta, která zemřela. Tedy ve výsledku, já, osoba žijící tady a teď, pykám za viny, které jsem vůbec nespáchala. Což je z logiky věci nespravedlivé a neodpovídá to hodnotě lidské osoby. V křesťanství si člověk po svém vzkříšení udrží svoji hodnotu.

6.2.2.10 Víme, kam kráčíme?¹²³

Jak už bylo řečeno, křesťanství je hlavně náboženstvím společenství, na rozdíl od buddhismu, kde probuzení je soběstačná izolace, nepočítá se při ní s nikým dalším. Křesťanství často vidí život jako cestu. Proto je na místě si položit otázku, kam tedy kráčíme? Pro buddhisty je to spíše představa putování. Jedná se o putování mezi nekonečnou řadou znovuzrození. Vzhledem k tomu, že osoba, kterou se stanu po znovuzrození, je jiná osoba než teď, nemohu říct, že vím, kam kráčím, nevím, čím se stanu po mrti.

6.2.2.11 Může být Micka spasena?¹²⁴

Tato kapitola se zabývá tím, jestli zvířata můžou být spasena. Tradiční pohled říká, že ne. Důvodem je to, že zvířata byla stvořena pro lidi, člověk je nad nimi. V Buddhismu je situace o něco lepší, protože díky znovuzrození se mohou zvířata v příštím životě narodit třeba jako člověk.

---

¹²² Paul Williams str. 85 - 89

¹²³ Paul Williams str. 89 - 93

¹²⁴ Paul Williams str. 93 - 100

Často se setkáme s názorem, že křesťanství říká, že zvířata nemají duši. Ale tak tomu není. Jen se říká, že mají jinou duši než lidé. Lidská duše má něco, co ji umožňuje, aby nezemřela s fyzickým tělem. Je to prostředek k tomu, aby smrtí nekončil příběh jednotlivce. My, jako lidé, jsme stvořeni k Božímu obrazu. Bůh je věčný, a proto i nějaká část našeho já je věčná, i když to nemusí být duše. Ale není to tak automatické. To, že smrt pro křesťany není konečnou etapou, je možné jen díky vítězství Ježíše Krista nad smrtí. Ježíš smířil nás lidi s Bohem. V Bibli se nic nepíše o tom, že by toto smíření platilo i na zvířata. Ale podle autora si musíme uvědomit, že těžko najdeme důvod, který bránil Bohu v tom, aby nespasil i zvířata. A druhou autorovou myšlenkou je, že přece zvířata a konkrétně kočky byly z nějakého důvodu stvořeny, měly existovat, přestože nemají všechny vlastnosti, které umožňují, aby mohly být opravdu spaseny. Kdyby přece Bůh chtěl, mohl stvořit svět tak, aby všichni měli takové vlastnosti, které povedou ke spasení. *„Žádné stvoření nemá právo na spásu a žádná stvoření nemají právo na schopnosti, které správně používané, mohou vést ke spásu. Některá stvoření tyto schopnosti mají a jiná, pokud můžeme soudit, nikoli.“*¹²⁵

6.2.2.12 O pekle a odpadlictví¹²⁶

Pro buddhismus peklo není trvalé jako pro křesťany. Ale z buddhistického pohledu křesťanství zastává špatné názory. Tyto špatné názory podle některých tradic, mohou sami o sobě člověka přivést k nepříznivému znovuzrození. Naopak křesťanství se vyznačuje milostí, která přísluší jen Bohu a je jen na Bohu, kdo bude ve výsledku spasen.

6.2.2.13 O hříšníky se nikdo nestará?¹²⁷

Křesťanská církev není určena jen pro svaté, pro ty, co nehřeší, jsou čistí jak lilie, ale je určena především pro hříšníky. Člověk bez Boha má sklon konat zlo, protože máme v sobě hříšnost našeho padlého stavu. Z tohoto důvodu se lidé

---

¹²⁵ Paul Williams str. 100

¹²⁶ Paul Williams str. 100 - 102

¹²⁷ Paul Williams str. 102 - 104

neobejdou bez vykoupení. Toto vykoupení nám nemůže nabídnout nějaký další padlý člověk, ale musíme ho dostat od někoho jiného, od někoho, kdo je dokonalý. A to je základ milosti. Předpokladem pro to, abychom dosáhli milosti, je nutné si uvědomit, že já jsem selhal. Církev se nevyznačuje ani tak, že jsou zde přítomní hříšníci, ale tím, že je zde možné dostat odpuštění. Je zde zastoupená milost, která přichází skrze svátosti.

6.2.2.14 Proč křest?¹²⁸

Mnoho lidí z naší společnosti se domnívá, že k věčnému životu v nebi bohatě stačí, když budu žít jako dobrý člověk. To je vlastně buddhistický přístup, tam opravdu k dosažení nebeského znovuzrození stačí činit dobré skutky. Ale pro buddhismus nebe není konec koloběhu znovuzrození, tím je až dosažení buddhovství. V křesťanství to tak jednoduché není. Nebe je označováno jako nejvyšší dokonalost. My lidé, jak už bylo řečeno, ale dokonalí nejsme. Máme sklon jednat tak, že by toto naše jednání nebylo v souladu s nějakou náboženskou představou nejvyššího cíle, nebylo by dokonalé. Křesťané mají možnost dosáhnout této dokonalosti, ale potřebují k tomu splynout s Bohem. Toto spojení s Bohem dokáže překonat i náš hřích. Splynutí s Bohem není přístupné jen pro vyvolené, ale je možné pro všechny. Lidé se sice rodí se sklonem hřešit, ale rodí se také s potenciálem pro nebe, s potenciálem splynout s Bohem. A k dokonalému spojení s Bohem je zapotřebí křest. Křest je něco, co dokáže překonat v nás všechno, co nám zabraňuje v tom, abychom přijali Boží milost. Křtem vstupujeme do společenství s Bohem, též do společenství s ostatními. Uvnitř tohoto společenství se snažíme o to, abychom dosáhli lepšího spojení s Bohem.

6.2.2.15 Proč musel Ježíš zemřít na kříži?¹²⁹

V celém Starém zákoně najdeme mnoho zmínek o obětech. Tato myšlenka oběti byla často přejata z jiných náboženských tradic. Ale Biblická tradice

---

¹²⁸ Paul Williams str. 106 - 109

¹²⁹ Paul Williams str. 112 - 113

ukazuje, že Bůh od počátku chtěl dát hlubší smysl oběti. Ale to ještě neznamená, že by Bůh oběti potřeboval. Oběti odpověděl na potřebu společenství, které krvavé oběti potřebovalo. Je to jako by Bůh říkal: „*Pohleďte... Já plním požadavky, o kterých si myslíte, že je potřebujete. Já sám provádím oběť. Obětují svého vlastního Syna za vás, můj lide. A můj Syn jsem Já...*“¹³⁰

Příběhy celého Ježíšova života k nám stále mluví v našich každodenních skutečnostech.

6.2.3 Vzkříšení¹³¹

Autor říká, že je na oponentní straně, aby řekla, co se podle nich stalo, když popírají vzkříšení. Z toho pak může vyplynout, že věřit ve vzkříšení je racionálnější, než v něj nevěřit. Popírači vzkříšení mají několik teorií např. že Ježíš vůbec neexistoval, nebo že sice existoval, ale nikdy nezemřel. Ale tyto teorie nejsou moc pravděpodobné a nezabývá se jimi ani autor. Zabývá se těmi teoriemi, které nezpochybňují Ježíšovu smrt, ale snaží se vyrovnat s okamžikem vzkříšení.

6.2.3.1 Obsazený hrob

V této teorii je několik možností. První z nich je, že ti, kteří šli k Ježíšovu hrobu, v zámutku našli jiný hrob, který byl prázdný. Druhou z nich je, že vzkříšení Ježíše jen nakamuflovali učedníci. U obou těchto teorií autor říká, že jsou velmi nepravděpodobné, protože by učedníci těžko takovou věc vymysleli, a i kdyby ji vymysleli, asi by nebyli pro ni ochotni později zemřít. Navíc celá věc o vzkříšení je založena na svědectví žen, které v té době měly velmi mizerné postavení. Třetí teorie tvrdí, že Ježíšovi učedníci měli halucinace, tedy jejich zážitky byly jen psychického původu. Což podle autora je také nepravděpodobné, protože nikdo neočekával vzkříšení. Čtvrtá a pátá teorie je velmi podobná. Tvrdí, že Ježíšovo tělo zůstalo v hrobě a šlo jen o duchovní vzkříšení, duchovní tělo, případně jen o pokračování jeho díla. I tyto teorie jsou

---

¹³⁰ Paul Williams str. 112

¹³¹ Paul Williams str. 121 - 132

nepřesvědčivé, protože by tato událost neměla žádný duchovní význam. Navíc jsou svědkové, kteří viděli Ježíše jíst a pít.

6.2.3.2 Prázdný hrob

V této kapitole jde o polemiku o tom, co se stalo s Ježíšovým tělem, za předpokladu, že by nebyl vzkříšen. První možností je to, že jeho žáci tělo odcizili. Pro tuto možnost, ale nejsou k dispozici žádné důkazy. Případně by mohl tělo ukrást i někdo jiný, ale i to je nepravděpodobné. Poslední možností je odpověď, se kterou se setkáváme často, že Ježíš vůbec na kříži nezemřel. I proti této možnosti má autor své stanovisko, z kterého vyplývá, že je nepravděpodobná. Jeho největším argumentem je, že i kdyby Ježíš jen omdlel, tak by byl velmi těžce zraněný a těžko by odešel z hrobu jen tak sám. Navíc v budoucnu by stejně musel zemřít a nejspíš by se jeho hrob objevil.

6.2.3.3 Neexistující hrob

Poslední možností je to, že hrob byl prázdný, protože vůbec žádný hrob neexistoval. Ježíšovo tělo bylo, podle této teorie, necháno napospas divoké zvěři. I tato teorie je podle autora pochybná, protože kdyby se tak běžně pohřbívali ukřižovaní, tak úřady by snadno celé Ježíšovo vzkříšení mohli prohlásit za vymyšlené. Také je zvláštní, že by vůbec židovské úřady strpěly, aby se někde povalovala mrtvá těla.

6.2.4 Katolictví¹³²

V každém náboženství můžeme najít prvky, které mají schopnost přesáhnout naše porozumění v něm. Buddhismus definuje věci, které je možné poznat přímo, ty poznáváme pomocí smyslů; věci, které jsou skryté, jež poznáváme dedukcí, nezávislým uvažováním a v neposlední řadě věci, které jsou velmi skryté, jež nelze poznat jinak, než vševědoucí myslí. Schopnost poznat tyto poslední věci mají jen buddhové a ostatní lidé nemají jinou možnost, než je

---

¹³² Paul Williams str. 133 - 176

přijmout vírou. Podle Akvinského můžeme uvažováním dokázat, že Bůh existuje. Ale pro křesťanskou víru se obejdeme i bez uvažování, stačí nám zjevení. K objevení křesťanství nám může pomoci církev, která vysvětluje smysl. Podle autora je katolická církev jedinou, která je kontinuální, tedy přímou linií s učedníky. Člověk se nemůže nazývat křesťanem, pokud nepatří do nějakého společenství. Do tohoto společenství vstupuje křtem a udržuje se v něm díky setkávání a přijímání svátostí. Z toho vyplývá, že z pohledu katolictví můžeme najít Boha navštívením mše, protože v substanci Jeho těla a krve je on skutečně přítomný. Boha jde především najít ve společenství.

6.2.4.1 Komentář k poslední kapitole

S celou knihou autora mohu souhlasit, ale nemohu moc souhlasit s tím, že by Bůh nepotřeboval protestanství. Rozdělení církví a všechno, co z toho vyplývá, není určitě dobré, jak pro nás křesťany, tak ani pro svět. Ale může přinést i něco dobrého. K mému názoru mě vede několik skutečností. První z nich je, že Bůh dokáže použít všechno, tedy i z těžké a zlé skutečnosti, může vytěžit mnohonásobné dobro. Druhou z nich je, že když Ježíš poslal učedníky, aby šli a zvěstovali evangelium, tak učedníci šli do různých měst a zůstali v různých domech. Každý učedník, podle mého názoru zvěstoval evangelium jinak, kladl jiné důrazy na nějaké věci, a to, domnívám se, dělají i církve. V hlavní zvěsti se shodujeme a to je důležité. Jen pak klademe různé důrazy. Když se nebudeme hádat a budeme usilovat o jednotu, ne o uniformitu, nemusí být naše rozdělení překážkou, ale požehnáním, protože každý člověk si bude moci najít cestu, která je nejbližší jeho srdci.

7 Porovnání knih

V této poslední kapitole bych se chtěla zaměřit na porovnání knih obou autorů T. N. Hanha a P. Williamse. Členění a obsah dotčených knih odpovídá tomu, jak k tématu autoři přistupovali. T. N. Hanh se snažil najít body, které jsou víceméně podobné jak v buddhismu, tak i v křesťanství. Naopak Paul Williams se snažil najít ty body, které jsou si jenom zdánlivě podobné a mnoho lidí je za podobné pokládají, ale ve skutečnosti se velmi liší. T. N. Hanh píše z pozice buddhistického mnicha, který se setkal s křesťanstvím. P. Williams naproti tomu praktikoval jak buddhismus, tak i křesťanství.

U T. N. Hanha si často můžeme všimnout toho, že pokud popisuje vnímání různých věcí v buddhismu a křesťanství, tak často mluví o důležitosti osobní proměny, o tom, že je za potřebí začít v nás samých. Což je vlastně i podstatný rys buddhismu. Buddhismus je zaměřený hlavně na proměně každého člověka. Naopak Paul Williams hodně zdůrazňuje to, že my lidé k jakékoliv změně uvnitř nás potřebujeme Boha. Je to Boží milost, která nám pomáhá, která nás dokáže dovést ke spasení. Otázka spasení není otázkou toho, jak moc já jsem dobrý člověk a co jsem udělal dobrého, ale je to otázka Boha. Jen Bůh rozhodne, kdo bude spasen.

V následujících kapitolách se pokusím shrnout přístupy autorů k důležitým tématům.

7.1 Mezináboženský dialog

T. N. Hanh zastává víceméně pozici mezináboženského dialogu. Ovšem jen za předpokladu, že jsou obě strany naplno zakořeněny ve své tradici. Nesmí mít strach z poznání negativních stránek svého náboženství a ani z toho, že nakonec může dojít k poznání, že se pravda může nacházet i mimo jeho vlastní náboženství. Předpokladem je také to, že sám žije v harmonii se vším, co mě obklopuje. V neposlední řadě zastává názor, že v mnoha náboženstvích můžeme najít prvky jiného náboženství. Nalezneme zde i jeden společný bod, kterým je podstata lásky, porozumění a receptivnosti. Zastává také názor, že pravdu můžeme nalézt i v jiných náboženstvích, než je to naše.

Paul Williams úplně přímo o mezináboženském dialogu nemluví, není to pro něj podstatné téma. Spíš ve své knize snaží ukázat, že buddhismus a křesťanství nejsou náboženství, která by se dala srovnávat. Jsou to dvě rozdílná náboženství s odlišným myšlením a přístupem. To, že je někteří lidé vnímají jako podobné, je jen mýlka a je převážně založena na neznalosti obou náboženství. Buddhismus je, podle něj, náboženství založené na laskavosti a soucitu. Podle něho zlehčuje roli víry, neřeší Boha jako stvořitele, do popředí se dostává osobní zkušenost. Je tak podle něj spíše náboženstvím osobního rozvoje.

7.2 Existence Boha

Paul Williams předkládá názor, že buddhismus nepotřebuje ke konečnému osvobození Boha. Důvodem je, že člověk může svého osvobození dosáhnout sám, svými vlastními silami. Domnívá se, že v buddhismu existuje mezera, kterou může zaplnit jen Bůh. Podle Paula Williamse je zde Bůh, který pečuje o stvoření a stvoření je na něm závislé, je stálý. Naproti tomu buddhistické pojetí boha je takové, co se mění, podléhá času.

T. N. Hanh se přímo otázkou existence Boha nezabývá. Často pro něj termíny splývají. Zabývá se třeba porovnáním buddhistického termínu bdělost s křesťanským Duchem svatým. Pro T. N. Hanha jsou oba termíny, tedy bdělost a Duch svatý stejné. Myslí se jimi ozdravující síly. Zastává názor, že bdělost je poznání toho, co se děje okolo nás. Je to žití přítomného okamžiku. Díky tomu dokážeme milovat druhého člověka a porozumět mu. Duch svatý je pro něj síla, díky které můžeme milovat, uzdravovat a proměňovat druhého člověka. Myslí si, že jen v případě toho, že žijeme v přítomnosti Ducha svatého, jsme bdělí, dokážeme porozumět utrpení druhých.

7.3 Přítomnost Buddhy/Ježíše v nás

T. N. Hanh zastává názor, že v každém z nás žije Buddha/Ježíš. Je také zapotřebí rozlišovat historického Buddhu a Ježíše a toho, který se nachází uvnitř každého z nás. Oba jsou v nás přítomní v každém okamžiku a jsou pro nás vzorem způsobu života. Království Boží je pro něj realitou, kterou můžeme zažívat zde a nyní. Cestu do Božího království nám ukazuje Buddha a Ježíš.

Rozdíl je pouze v tom, že v křesťanství je jen jedna brána, kdežto v buddhismu více a bránu si člověk dokáže otevřít dokonce sám a to díky praxi a milosrdenství. Zastává také názor, že díky Duchu svatému dokážeme změnit prvotní hřích. Důležité podle něj nejsou ani tak slova (učení), která v obou náboženstvích byla vyslovena, ale hluboké pochopení podstaty skutečnosti. Dále zastává názor, že pokud věřící přijímá chléb a víno (večeři Páně), tak člověk spočine v přítomném okamžiku.

Paul Williams říká, že křesťanství je založeno na vztahu lidí k Bohu a Boha k nám. Je to Bůh, který proniká křesťanstvím. A to je podle něj další rozdíl oproti buddhismu. Bůh je přítomen ve svém stvoření.

7.4 Církev/buddhistická komunita

T. N. Hanh zastává názor, že církev/komunita (sangha) je pro život křesťana/buddhisty nesmírně důležitá. Je to místo, kde můžeme objevit mnoho věcí a můžeme dospět až k dokonalosti. Důležitým předpokladem živé komunity/církve je Duch svatý/bdělost.

Paul Williams zdůrazňuje, že křesťanství je založeno na společenství. U buddhismu vidí jen izolaci. Buddha nepotřebuje ostatní k tomu, aby dosáhl cíle. V buddhismu je kladen důraz na soběstačnost, nezávislost na ostatních. Cílem je proměna mysli, tedy osobní práce, i když se často praktikuje ve společenství.

7.5 Práce pro svět

T. N. Hanh tvrdí, že předpokladem úspěšné práce je mír, který máme se světem a se všemi bratry a sestrami. Úkolem křesťana/buddhisty je usilovat o mír, zapomenout na nenávisť, války, konflikty. Abychom vůbec dokázali jít touto cestou, je potřeba, aby se učení Buddha/Ježíše stalo naší modlitbou. Podle T. N. Hanha je cestou pro budoucnost našeho světa obnovení našich náboženských tradic tím způsobem, aby odpovídaly potřebám naší doby.

Paul Williams naopak říká, že buddhismus nepotřebuje ostatní, aby dosáhl svého cíle. Naopak křesťanství potřebuje společenství, tělo Kristovo, protože Bůh je společenství. Cílem křesťanství je společenství.

7.6 Práce pro mír, blaho lidstva

T. N. Hanh říká, že prvním a nejdůležitějším předpokladem k práci pro mír je mírumilovné srdce. To neznamená nic jiného, než být v míru se světem, ostatními lidmi a samozřejmě i se sebou samým. Dalším předpokladem je láska ke svému bližnímu. Ale nemůžeme zůstat jen při myšlence na mír, musíme věci začít opravdu uskutečňovat. Můžeme začít třeba tím, že se pokusíme pochopit našeho protivníka. Dáme mu svůj čas na to, abychom ho mohli vyslechnout. Musíme také usilovat o to, abychom ochraňovali naše vztahy před nezodpovědným sexuálním chováním, abychom nešířili nepravdivé informace, abychom nalézali střídmost ve všech oblastech našeho života. Dále Hanh říká, že jestli chceme jako lidstvo jít dál, je potřeba, abychom obnovili naše náboženské tradice tak, aby naplňovaly potřeby, které dnešní společnost potřebuje.

Paul Williams nemá ve své knize přímo kapitolu o práci pro mír, lidstvo. Ale zabývá se otázkou zla ve světě. Říká, že člověk bez Boha má sklon konat zlo. Z tohoto důvodu potřebujeme vykoupení, které nám může dát jen někdo, kdo tyto sklony nemá, někdo dokonalý. Jako lidé můžeme jednat dobře, jestliže skrze křest splyneme s Bohem.

7.7 Život po smrti, karmový zákon

T. N. Hanh říká, že v momentě, kdy budeme žít podle buddhistického učení, nastane den, kdy objevíme, že pro nás narození ani smrt nic neznamená. Objevíme, že nirvána/Království boží je dosažitelné.

Paul Williams tvrdí, že k tomu, aby mohl existovat řád o tom, že dobré skutky vyvolávají štěstí a naopak špatné skutky jsou příčinou utrpení, je zapotřebí Stvořitel. Dále tvrdí, že životy, ve kterých nedosáhneme soteriologického cíle, jsou podle buddhismu bezvýznamné. Což se ale neslučuje s myšlenkou dobrého a spravedlivého stvořitele. Důležité je si také uvědomit, že v buddhistickém pojetí osoba, která projde koloběhem života po smrti, je jiná, než ta před smrtí. Dalo by se říct, že vlastně ta osoba pyká za chyby někoho úplně cizího. Křesťanství je naopak v tomto spravedlivější, protože je jen jeden život a po smrti si člověk udrží svoji hodnotu. Pro Paula Williamse je v otázce života na

zemi a života po smrti největší rozdíl mezi buddhismem a křesťanstvím v tom, že buddhista neví, kam kráčí, ani čím se stane po smrti. Kdežto křesťan ví, kam kráčí. I když otázka o tom, kdo bude spasen, je jen na Bohu.

7.8 Cesta víry

T. N. Hanh ve své knize píše, že základem živé víry, která směřuje stále dopředu, je pravdivá náboženská zkušenost. Tato zkušenost je založena na pravdivém vnímání věcí takových, jakými jsou. Předpokladem je, abychom se v modlitbě/meditaci dokázali oprostít od rušivých myšlenek. Jen tak naše modlitba/meditace ponese ovoce a my v sobě budeme moci objevit semínko osvícení/Božího království. V momentě, kdy náš duchovní život nežijeme opravdu naplno, začneme mít pochybnosti. Úkolem buddhisty je žít život tak, aby v každém okamžiku praktikoval bdělost. Díky ní můžeme žít tady a teď, umět se radovat z přítomného okamžiku, z toho, že jsem. Díky praktikování bdělosti se věřící postupně osvobodí od všech iluzí a představ a najde absolutní dimenzi. Říká, že podobně je tomu i v křesťanství. Díky životu v Duchu svatém se v nás může uskutečnit vnitřní proměna, díky které můžeme milovat ostatní.

Paul Williams píše, že cílem buddhistických cvičení je pomoci člověku, aby dosáhl probuzení. Naopak cestou křesťanství je cesta vedoucí k obrácení, pokání a novému životu. Je to cesta založená na vztahu k Bohu. Je to Bůh, který prostupuje křesťanstvím. Křesťan by také, podobně jako buddhista, měl usilovat o nějakou dokonalost, ale v jiném smyslu. Tou dokonalostí, v křesťanském pojetí, je svatost, která spočívá v tom, že podřídíme naši vůli té Kristově. V buddhismu se sice také jedná o cestu. Jedná se o putování mezi nekonečnou řadou znovuzrození.

7.9 Existence utrpení/otázka hříchu

T. N. Hanh říká, že existence utrpení je skutečnost, která je zde. Je na nás, abychom díky hlubokému vhledu danou situaci pochopili a uvědomili si, co můžeme dělat, aby se situace změnila. Podle slov autora v momentě, kdy nevnímáme ve světě utrpení, nepraktikujeme bdělost. Utrpení mohou zmírnit,

pokud budu praktikovat učení, budu bdělý. Domnívá se také, že úkolem každého člověka je objevit cestu, jak zmírnit utrpení a přeměnit ho na mír a pohodu.

Podle Paula Williamse je pro buddhismus základem nepřítomnost utrpení. A cesta k tomu, abychom ho z našeho života pomocí transformace vědomí dokázali odstranit. Jen tak můžeme dojít ke štěstí. V křesťanství jde, podle Paula Williamse, o něco jiného. Cílem křesťana je vykonávat Boží vůli, i za cenu toho, že bude trpět.

7.10 Osvobození/spása

T. N. Hanh zastává názor, že semínko Božího království (spásy/vykoupení), je zaseto v každém z nás. Máme za úkol se o toto semínko starat. Podle něj, ale nemusíme zemřít, abychom prošli nebeskou branou. Boží království můžeme žít tady na zemi skrze všudypřítomnou realitu. Na tomto místě si autor uvědomuje, že je opravdu rozdíl mezi křesťanstvím a buddhismem. Důvodem je to, že v křesťanství je jen jedna brána, kterou musíme projít. Tou branou je Ježíš. Kdežto v buddhismu je těchto bran více. Úkolem věřícího je, aby skrze praxi a milosrdenství otevíral další brány. V buddhismu jde o dosažení nirvány tady a teď. Buddha pro spásu/osvobození používal výraz druhý břeh. Není to pro něj nic jiného než říše ne-zrození a ne-smrti. Jedná se o říši, kde neexistuje utrpení. Ale nesmíme si pod tímto pojmem představovat nějakou říši mimo tento svět. Tou je myšlen právě tento svět.

Paul Williams píše, že lidé se neobejdou bez vykoupení. Toto vykoupení nemůže pocházet od nějakého jiného člověka, ale od někoho, kdo je dokonalý. To je základ křesťanské milosti, jejímž základem je, aby si člověk uvědomil, že selhal. Člověk musí splynout s Bohem a díky tomuto spojení je překonán jeho hřích/nedokonalost. Tedy to, co mu brání v tom, aby mohl dosáhnout nebe. U buddhismu je podle Paula Williamses přístup jiný. Zde stačí, že člověk bude činit dobré skutky a dosáhne nebeského znovuzrození. To není konec, aby se vymanil ze života. Je potřeba, aby dosáhl buddhovství. Osvícení mohou dosáhnout i jen v rámci své mysli.

8 Závěr

V úvodu práce jsem definovala otázky, kterými jsem se v práci zabývala. Jednou z nich bylo definovat, jak se od sebe liší křesťanství a buddhismus. Této otázce jsem se dotkla skoro ve všech kapitolách. Nejvíce jsem se jí zabývala v první kapitole o buddhismu. Sloužila především k tomu, aby čtenář dokázal buddhismus pochopit v širší rovině. Nejenom v rovině toho, že je to náboženství, které je zaměřeno individualisticky, jak mimo jiné zmiňuje i Paul Williams.

Nastínila jsem i rozdílné přístupy k životu. Pokud představíme praktikujícího buddhistu, zjistíme, že prochází „třemi tréninky“ (pohledem, meditací a jednáním). Z hlediska pohledu na svět je přístup buddhisty a křesťana velmi podobný. Oběma je blízká láska, nenásilí, duchovní rozvoj. V úvodní kapitole o buddhismu jsem se zmiňovala též o meditaci. Ta je stěžejní u buddhistů, ale je součástí i křesťanství. V křesťanství ovšem nabývá jiné formy a jiného cíle (např. kontemplace, o které tedy řeč nebyla a jistě by stálo za to porovnat křesťanskou a buddhistickou meditaci). I z pohledu etiky zde panuje určitá shoda.

V následující kapitole jsem se zabývala mezináboženským dialogem, protože je důležité si uvědomit, že do určité míry jsou si náboženství podobná. Při vzájemném dialogu možná zjistíme, že i přes všechny rozdíly zde existují shody. Například z úvodní kapitoly o buddhismu lze vyvodit, že buddhismus, stejně jako křesťanství, klade stejný důraz na absolutní, nepodmíněnou, nedualistickou, všeobjímající lásku. Tato láska je ústředním bodem všeho. Je to samostatná podstata všeho – dharmakája (viz osvícení).

Následně jsem představila knihu *Mnich a Lama*. Ta se snaží definovat rozdíly mezi křesťanstvím a buddhismem. Hledá možnosti, jak vést mezináboženský dialog.

Zbývající kapitoly jsou zaměřeny na knihu Thich Nhat Hanha – *Živý Buddha*, živý Kristus a knihu Paula Williamse – *Neočekávaná cesta*. Oba autoři představují buddhismus i křesťanství v příznivé formě. Ovšem často za cenu toho, že jednotlivá náboženství trochu zkreslují a někdy trochu i stírají podstatné rozdíly např. u Thich Nhat Hanha – kapitola o Večeři Páně. Autorům ale nelze vytknout to, že se snaží o vzájemný obraz buddhismu a křesťanství. Oba se

snažili ve svých knihách vyjít vstříc druhému náboženství. Hanh interpretuje křesťanství buddhisticky a dalo by se říct, že Williams naopak buddhismus křesťansky. Výhodou tohoto přístupu je určitě to, že otevřou cestu vzájemnému dialogu. Nevýhodou je, že jejich přístup nemusí být vždy přijatelný pro okolí. Na závěr si ale musíme uvědomit, že skutečný dialog leží někde jinde. Nespočívá v zjednodušování, ale spíše v pochopení. Buddhismus i křesťanství jsou si podobné, ale rozdíly zde stále jsou (viz knihy obou autorů). Než předstírat, že tyto rozdíly nejsou, je moudřejší se zaměřit na jejich pochopení.

A k tomu je zapotřebí ještě jedna věc. V pohádce Lotrando a Zubejda se princezna ptá mladého loupežníka, jak je možné, že i když jsou jiného jazyka, vyznání, že si rozumí. Odpovědí je láska. Druhého člověka dokážeme pochopit, pouze tehdy pokud ho budeme mít rádi. Láska je něco, co je důležité jak pro křesťanství, tak pro buddhismus. Klíčem k pochopení druhého náboženství je láska, podle mého názoru

Seznam literatury

- AIKIDO, [online]. *Buddhismus*. Získáno 29. 12. 2020. Načteno z Aikido Klub Praha: <http://www.aikido-klub-praha.cz/zajimavosti/zajimave-veci/buddhismus/>
- BĚLKA, Luboš, *Kolo života: jak buddhisté nahlíží na svět?* V L. Bělka, M. Fujda, & Z. Kubovčáková, *Náboženství světa II. Východní tradice* (stránky 37-65). Brno: Masarykova univerzita. 2014
- BIBLE: *Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad*, 6. vyd., Praha: Biblická společnost, 1992
- BLUMBERG, Antonia, [online]. *Buddhist, Hindu Deities Come Alive In Brilliant Artwork*. Získáno 30. 12. 2020, z Huffspot: https://www.huffpost.com/entry/gods-in-print-poster-collection_n_7063080
- BRAHMAVAMSÓ, Adžán, [online]. *Jádro Buddhova učení*. Získáno 30. 12. 2020, z Přátelé Dhammy: <http://www.dhamma.wz.cz/jadro.htm>
- BRETON, Stanislas, *Christianisme et bouddhisme: Le compatible et l'incompatible* [online]. Source: Esprit, Juin 1997, No. 233 (6) (Juin 1997), pp. 141-148 Published by: Editions Esprit Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24469797>
- ČERVENKOVÁ, Denisa, *Etika mezikulturního a mezináboženského dialogu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018
- DIVRY, Édouard, *Le dialogue interreligieux a-t-il toujours une âme?* [online]. *Angelicum*, 2010, Vol. 87, No. 2 (2010), pp. 303-314 Published by: Pontificia Studiorum Universitas a Sancto Thomas Aquinate in Urbe Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44616460>
- HANH, T. N., *Živý Buddha a živý Kristus*. Praha: Pragma, 1996
- CHROMOVSKÝ, Štěpán, [online]. 22. *Přirovnání k hadovi*. Získáno 30. 12. 2020. Načteno ze SuttaCentral: <https://suttacentral.net/mn22/cs/gavesako-chromovsky>

- CHROMOVSKÝ, Štěpán, [online]. *Anattalakkhana-sutta*. Získáno 30. 12. 2020, z Koš rozprav pálijského kánonu:
<http://dhammadesana.wz.cz/index.html>
- KÜNG, Hans a BECHERT, Heinz, *Křesťanství a buddhismus: na cestě k dialogu*. Praha: Vyšehrad, 1997
- LEBLOIS, Louis, [online]. *Christianisme et Bouddhisme: a propos de quelques travaux contemporains*: Revue de l'histoire des religions, Vol. 23 (1891), pp. 345-353 Published by: Association de la Revue de l'histoire des religions Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23659942>
získáno 24. 08. 2021
- LE VILLAGE DES PRUNIERES, [online]. získáno 15. 7. 2021,
z <https://plumvillage.org/fr/au-sujet/thich-nhat-hanh/biographie/>
- LENOIR, Frédéric, *Mnich a lama: rozhovory s Frédéricem Lenoirem*. Praha: Volvox Globator, 2005
- LENOIR, Frédéric, *Un dialogue bouddhisme / christianisme* [online] získáno 15. 8. 2021, ze <https://www.fredericlenoir.com/actualites2/un-dialogue-bouddhisme-christianisme/>
- MARX, Josef, [online]. *56.11. Rozprava o roztočení kola Dhammy*. Získáno 30. 12. 2020, ze SuttaCentral: <https://suttacentral.net/sn56.11/cs/marx>
- MIGLIORE, Daniel L., *Víra usilující rozumět. Úvod do křesťanské teologie*, Jihlava: nakladatelství Mlýn, 2009
- PAPEŽ FRANTIŠEK, *Fratelli Tutti, Encyklika o bratrství a sociálním přátelství*, Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2020
- PAPEŽ PAVEL VI. [online]. *Nostra Aetate*. Získáno 2. 1 2021, z La santa sede:
http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html
- WIKIPEDIE, [online]. *Samjutta-nikája*. Získáno 30. 12 2020, z Wikipedie:
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Samjutta-nik%C3%A1ja>

WILLIAMS, Paul a TRIBE, Anthony. *Buddhistické myšlení: úplné uvedení do indické tradice*. Praha: ExOriente, 2011

WILLIAMS, Paul, *Neočekávaná cesta, O konverzi z buddhismu ke katolictví*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010